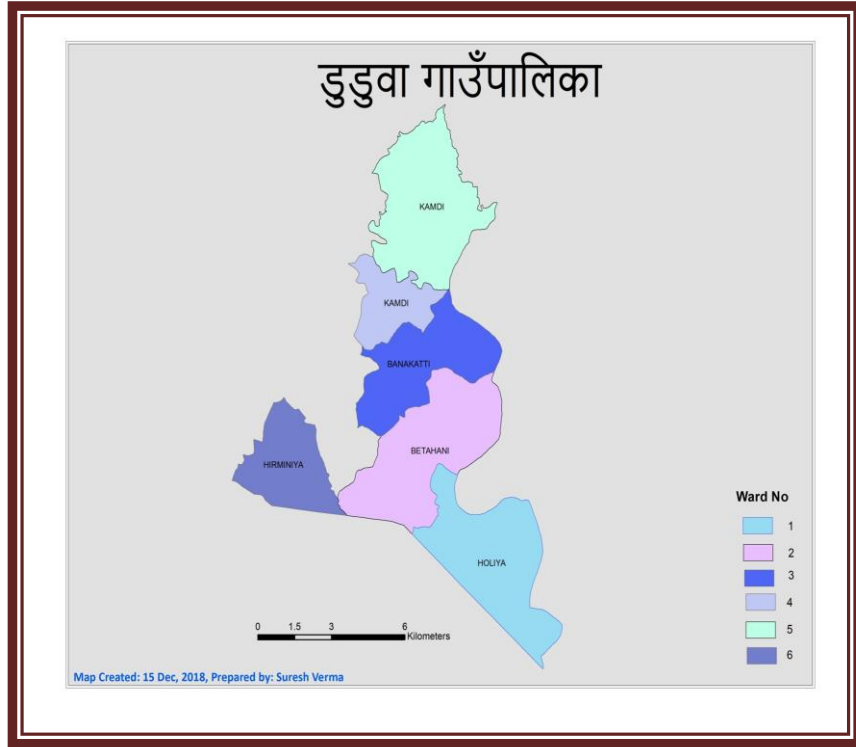

डुडुवा शैक्षिक योजना

२०७५

डुडुवा गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
प्रदेश नं. ५, बाँके, नेपाल
२०७५ असार

प्रकाशकीय

समुदायका बालबालिकाको विद्यालय शिक्षामा पहुँचको स्थिति कमजोर नै छ । कठिन अवस्थामा रहेका सीमान्तकृत समुदाय, दलित तथा अल्पसंख्यक सांस्कृतिक समुदायका बालबालिका अभै पनि पूर्णतः विद्यालय शिक्षाको मूलधारमा समाहित भइसकेका छैनन् । यस विषयमा गहन विचार र सहमती बाट सहभागितामूलक एवम् समावेशी पद्धतिबाट सरोकारवाला तथा लाभान्वितवर्गसँग गहन छलफल तथा परामर्श र सहमति निर्माण गरी डुडुवा शैक्षिक योजनाको विकास गरिएको हो । वास्तवमा बलियो प्रमाणको जगमा शैक्षिक योजनाको विकास गरिएको छ । यो योजना बालबालिकालाई गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षण सिकाइको वातावरणमा सहभागी हुने अवसरको सुनिश्चितता प्रदान गरी दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने महत्वपूर्ण माध्यम बन्ने अपेक्षा सहित संविधानमा उल्लेख भएअनुसारको गुणस्तरीय शिक्षा, व्यावसायिक सीप, सकारात्मक अवधारणा तथा राष्ट्रको सक्रिय र उत्पादनशील नागरिक निर्माण गर्नेतर्फ योजना लक्षित छ । शैक्षिक योजनाले संविधानद्वारा प्रत्याभूत सबै बालबालिकालाई आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य लिएको छ । सधै विद्यालय छोड्ने बालबालिका लाई पढ्ने वातावरणको विषयमा समेत यस योजनाले समेटन खोजेको विषय बस्तु हो । यो निर्धारित लक्ष्य हासिल गर्नका लागि नागरिकमा हुनुपर्ने सीप र क्षमता विकासको साधन पनि हो र सबैलाई समतामूलक र समावेशी तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्न आफैमा साध्य पनि हो । त्यसकारण विगतमा शिक्षा क्षेत्रका योजनाबाट हासिल गरिएका पहुँच टिकाउपना तथा सिकाइ उपलब्धिकै जगमा शैक्षिक योजनाको तर्जुमा गरिएको छ । शैक्षिक योजनाले शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण गरी विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्णय प्रक्रिया प्रभावकारी बनाउने र विद्यालय सुधारको अपेक्षा गरिएको छ । अन्त्यमा, यो योजना तयारीको कार्यमा सहयोग र परामर्श प्रदान गर्ने गाउँपालिकाका निर्वाचित पदाधिकारीहरू, राजनीतिक दल, कर्मचारी र प्राविधिक सहयोग गर्ने सेवा प्रदायक संस्था लगाएत यस कार्यमा सहयोग गर्ने सबैको योगदानको उच्च कदर गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु

धन्यवाद

नरेन्द्र कुमार चौधरी
अध्यक्ष
डुडुवा गाउँपालिका, बाँके

कार्यकारी सारांश

शैक्षिक योजना

डुडुवा गाउँपालिकाले शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नका साथै गुणस्तर सुधारका निमित्त विगतका योजना कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । यस योजनाबाट प्राप्त उपलब्धिलाई संस्थागत गर्न विद्यालय सकारात्मक प्रयासहरूलाई निरन्तरता दिन तथा शिक्षाका नवीन कार्यक्रमहरूको प्रस्तावसहित शैक्षिक योजना २०७५ तयार गरिएको छ । डुडुवा गाउँपालिका शिक्षाको स्तरोन्नति गर्ने दूरदृष्टिलाई आत्मसात् गर्दै गा.पा.को नेतृत्वमा सहभागितामूलक पद्धतिबाट यस योजनाको तर्जुमा गरिएको हो । दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्ने महत्वपूर्ण साधनका रूपमा पनि यस योजनालाई हेरिएको छ । साविकका उपलब्धि, सिकिएका पाठहरू तथा सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र घरघरमा यस.ई.ई. कार्यक्रम एकीकृत योजनाका प्रमुख मार्गदर्शक हुन् ।

दूरदृष्टि

डुडुवा गाउँपालिकाको सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी, प्रतिस्पर्धी, प्रवर्तनात्मक र मूल्य उन्मुख नागरिकको विकासमा योगदान पुऱ्याउनु ।

अभियान

डुडुवा गाउँपालिकाका ५ वर्षसबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र पढन उमेर पुगेका सबै यस.ई.ई.सम्ममा पढेका आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नु र सबै शिक्षित हुने बातावरण तयार गर्नु ।

लक्ष्य

डुडुवा गाउँपालिकाको भावी स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दै समाजका विविधतापूर्ण परिवेश तथा आवश्यकताका यथार्थलाई आत्मसात् गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवनयापन गर्न चाहिने पूर्ण कार्यमूलक साक्षरता आधारभूत जीवनोपयोगी सीपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकासका निरन्तर एवम् समावेशी प्रयत्नमार्फत डुडुवा गाउँपालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकासमा योगदान दिई विद्यमान असमानता घटाउनु ।

शैक्षिक योजनाका मुख्य अवयवहरू

शैक्षिक योजनाले अनौपचारिक शिक्षा, आधारभूत शिक्षा लगायत समग्र विद्यालय शिक्षा क्षेत्र तथा समुदाय लाई समेटेको छ । यस योजनाले एक वर्षे प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षादेखि कक्षा ८ सम्म आधारभूत शिक्षा तथा कक्षा ९ देखि १२ सम्म माध्यमिक शिक्षाभित्र समेटेको छ । आधारभूत शिक्षाको उद्देश्य ४ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालय प्रवेशको पूर्व तयारी एवम् गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गरी तिनको शारीरिक, सामाजिक-संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक, तथा नैतिक क्षमताको विकास गराउनु, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरिसकेका विद्यार्थीलाई माध्यमिक शिक्षामा प्रवेशको तयारी गराउनु र तिनलाई जीवनोपयोगी सीप एवम् मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नुका रहेको छ ।

डुडुवा गाउँपालिकाको सन्तुलित सामाजिक-सांस्कृतिक विविधताबारे परिचित गराउनु रहेको छ । विद्यालय प्रवेशका लागि पूर्वतयारी सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धमा शैक्षिक योजनाले १ वर्षे प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा चक्रको अभिन्न अंग बनाएको छ । योजना अवधिमा सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका समुदायका बालबालिकाको विद्यालय सहभागितामा अभिवृद्धिका लागि उपयुक्त कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिने छन् । यसका अतिरिक्त प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई विद्यालयको संरचनाभित्र ल्याई त्यसमा न्यूनतम स्तर सुनिश्चित गराइने छ । अपांगता तथा अन्य सिकाइ कठिनाइ भएका बालबालिकाहरूको शैक्षिक स्तर वृद्धिका लागि संस्थागत सहयोगको आवश्यकता पर्ने हुँदा शिक्षा र स्वास्थ्य शाखा बीच आपसी समन्वय कायम गरिने छ । शुरू अवस्थामै तिनको अपांगता वा सिकाइ कठिनाइको अवस्था पहिचान गरी विशेष तथा आवश्यकता अनुरूप निर्माण गरिएका शैक्षिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिने छन् । अनौपचारिक शिक्षा अन्तर्गत सञ्चालित लचिला कार्यक्रमका माध्यमबाट विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका तथा विद्यालय जान नपाएका युवाहरूलाई पुनः औपचारिक शिक्षामा ल्याई आधारभूत शिक्षाका वैकल्पिक अवसर प्रदान गर्न सकिने भएकाले अनौपचारिक शिक्षालाई आधारभूत शिक्षाको दायरामा ल्याइने छ । तर पहुँचमा देखापर्ने विषमताको सफल सम्बोधन महत्वपूर्ण भएकाले आधारभूत शिक्षामा गुणस्तरीयता कायम गर्नु यस योजनाको प्राथमिकतामा परेको छ । यसका लागि योजनाले विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुऱ्याउन अनुकूल वातावरण, न्यूनतम पूर्वाधार एवम् अनौपचारिक शिक्षाको गुणस्तरीयता र पहुँचको प्रवर्धनमा जोड दिनुका साथै विद्यार्थीका लागि दौँतरी सहयोगको प्रावधान समेत स्थापित गराउने छ ।

माध्यमिक शिक्षामा साधारण तथा प्राविधिक धार र अन्य वैकल्पिक मार्गहरूको प्रमाणीकृत गुणस्तरयुक्त शिक्षाका अवसरमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु, संस्थागत सञ्जाल सुदृढ गरी विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षामा प्रवेशका लागि तयार पार्नु, विद्यार्थीलाई नागरिक दायित्व पूरा गर्न सक्षम बनाउनु, माध्यमिक तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबाट विद्यार्थीहरूले आधारभूत सीप प्राप्त गरेका छन् भन्ने तथ्य सुनिश्चित गर्नु र अन्ततोगत्वा डुडुवा गाउँपालिकाको लागि सीपयुक्त जनशक्तिको विकास गरी युवा समुदायलाई कामको संसारमा प्रवेशका लागि तयारी गराउनु माध्यमिक शिक्षाको उद्देश्य रहेको छ ।

उद्देश्यका लागि योजनाले माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरीयताको अभिवृद्धिमा जोड दिएको छ जसअन्तर्गत माध्यमिक विद्यालयमा अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि न्यूनतम पूर्वाधार पूरा गराउन र विद्यालयहरूबीच रहेका असमानता हटाउन लक्षित कार्यक्रमहरूमा जोड दिएको छ । यसका अतिरिक्त योजनाले सैद्धान्तिकबाट प्रयोगात्मक शिक्षातर्फ स्थानान्तरित हुन सघाउ पुऱ्याउने खालका वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गरेको छ । गणित तथा विज्ञान जस्ता विषयहरूको पठनपाठनका लागि विज्ञ शिक्षकहरूको उपलब्धतामा पनि पर्याप्त ध्यान दिइएको छ । शिक्षाका विभिन्न धारबीच उपयुक्त तालमेल कायम राख्नका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकहरूको नियमित सुधारको आवश्यकताका साथै व्यवस्थापकीय सीप भएको प्रधानाध्यापकको नियुक्ति अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो । यस विषयलाई पनि योजनाले प्राथमिकतामा राखेको छ । शैक्षिक योजनाले उच्च तथा सम्मानजनक आयआर्जन गर्न सक्ने योग्य प्राविधिक तथा मानवीय संसाधनको विकास हुन सकोस् भन्ने उद्देश्यले माध्यमिक तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक विद्यालयहरूको सुदृढीकरणमा पनि त्यत्तिकै जोड दिइने छ ।

शैक्षिक योजना प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकासको सफलता र दिगोपनाका लागि निजी क्षेत्रसँग रणनीतिक साभेदारीको आवश्यकता छ भन्ने तथ्यमा विश्वास राख्दछ । साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको उद्देश्य युवा तथा प्रौढहरू बीच कार्यमूलक साक्षरताको अभिवृद्धि गर्ने तथा पढ्ने सिक्ने बानीको विकास गर्नु हो । न्यूनस्तरको सीप भएका कामदारहरू प्रशस्त रहेको तथा उच्च शिक्षा र श्रम बजार बीच खुकुलो सम्बन्ध भएको जस्तो डुडुवामा साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको ठूलो महत्व छ । हाल महिला केन्द्रित आधारभूत साक्षरता, साक्षरोत्तर शिक्षा तथा आयआर्जनका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू मार्फत सञ्चालन हुने गरेका छन् ।

शिक्षकको पेसागत विकास तथा व्यवस्थापन:

शैक्षिक योजनाको परिवर्तनको सिद्धान्तका प्रमुख तत्वमा आवश्यकतामा आधारित र गुणस्तरीय पेसागत विकास कार्यक्रम तथा कार्य सम्पादनमा आधारित शिक्षक व्यवस्थापन समेत पर्दछ । शिक्षक तलबलाई गुणात्मक शिक्षाको प्रमुख स्रोत मानेर योजनाले कुल बजेटको करिब लगभग ७० प्रतिशत शिक्षक तलबमा छुट्याएको हुन्छ । त्यसकारण शिक्षकको पेसागत विकाससम्बद्ध संस्थाहरूबाट शैक्षिक योजनाका कार्यक्रमको स्वामित्व ग्रहणको ठूलो महत्व रहन्छ । अझ आगामी दिनमा संघीय स्वरूपमा शिक्षा क्षेत्रको विकेन्द्रीकरण भएपछि शिक्षक पेसागत विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रमका स्वरूपमा परिमार्जन गर्न आवश्यक रहेको सन्दर्भमा यसको महत्व भन्नु बढेको छ ।

सञ्चालन तथा व्यवस्थापन:

डुडुवामा संघीयता कार्यान्वयन भएपछि शैक्षिक योजना निर्माण, व्यवस्थापन तथा बजेट निर्माणका सन्दर्भमा । विद्यालय तहमा स्रोतको व्यवस्थापन र कार्य सम्पादनमा आधारित व्यवस्थापन पद्धतिको सुरुआत गर्ने छ । शैक्षिक उपलब्धि, विद्यालय सञ्चालन तथा उपलब्धि सुविधाजस्ता थुप्रै सूचकहरूको विकास तथा कार्यान्वयनका आधारमा सामुदायिक विद्यालयहरूको वर्गीकरण गर्ने पद्धति बसालिको छ ।

संस्थागत क्षमताको विकास:

शैक्षिक योजना प्रारम्भ भएको १ देखि ३ वर्षका बीचमा संघीयता लागु हुने र ३ देखि ५ वर्षको अवधिमा संस्थागत हुने अपेक्षा गरिएको छ । अतः शैक्षिक योजना कार्यान्वयनको प्रथम वर्षमा यसका वित्तीय स्वरूप एवम् व्यवस्थापनका साथै मानवीय एवम् संस्थागत क्षमता विकासका व्यवस्थामा आवश्यक परिवर्तनको तयारी गरिसक्नुपर्ने हुन्छ । विद्यालयका कार्य सम्पादन क्षमताको अभिवृद्धिका लागि स्थानीय तह, शिक्षक अभिभावक संघ तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्षमता विकास गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन तथा मूल्यांकन:

कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट योजनाले अपेक्षा गरेका नतिजाहरू हासिल भए नभएको निरूपण गर्नु नै शैक्षिक योजनाको अनुगमनको मुख्य प्रयोजन हो । सबै उपक्षेत्र तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रका प्रगति मापनका लागि उपयुक्त सूचकको तालिका तयार पारिने छ । शिक्षा शाखा र योजनाका विकास साभेदारहरूले वार्षिक रूपमा कार्यक्रमको संयुक्त समीक्षा गर्ने छन् र योजना कार्यान्वयनको बीचका अवधिमा बाह्य मूल्यांकनकर्ताबाट मध्यावधिक मूल्यांकन समेत गराइने छ ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि:

डुडुवा गाउँपालिकाको विकास तथा विश्वव्यापी समुदायसँग नेपालको समायोजनका लागि आवश्यक ज्ञान तथा सीपयुक्त नागरिक तयार पार्नु नै शिक्षाको दीर्घकालीन उद्देश्य हो । यो उद्देश्य प्राप्तिका लागि नेपाल सरकार सबैका लागि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँच र शिक्षा अनुकूल रोजगारीको बजार निर्माण गर्ने कार्यदिशामा कार्यरत छ । जीवनका सबै पक्षमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको भूमिकाको विस्तारलाई दृष्टिगत गर्दा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान आवश्यक छ भन्ने कुरामा शिक्षा शाखा दृढ रहेको छ ।

विपत् जोखिम न्यूनीकरण र पुनर्लाभ:

शैक्षिक योजना अन्तर्गत विपत् जोखिम न्यूनीकरणको जोड मुख्यत सुरक्षित पूर्वाधार, विपत् जोखिम व्यवस्थापनको सुदृढीकरण र सरोकारवाला तथा समुदायको उत्थानशीलताको सुदृढीकरण । विद्यार्थीहरूलाई सिकाइको सुरक्षित वातावरण सुनिश्चित गर्नका लागि सबै विद्यालयमा विद्यालय सुरक्षा तथा विपत् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस्ता कार्यक्रमले समुदाय बीच विपत् व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलतालाई सुदृढ बनाउँछ ।

स्वास्थ्य र पोषण:

शैक्षिक योजनाले बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभावका लागि बाल विकासको चौतर्फी पक्षमा जोड दिएको छ । यसैकारण यस योजनाले विद्यालयमा स्वास्थ्य तथा पोषण सेवाको वृद्धि गर्ने लक्ष्य लिएको छ । यसले जुका नियन्त्रण, पोषण तत्वको परिपूरण गर्ने तथा औलो उन्मुलन एवम् दृष्टि तथा श्रवण परीक्षण गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यस अतिरिक्त शैक्षिक योजनाले सबै विद्यालयमा विद्यार्थी मैत्री वातावरण, छात्रछात्रा, अपांगता भएका विद्यार्थी तथा शिक्षकका लागि खानेपानी तथा सरसफाइ तथा शौचालयका प्रावधान सुनिश्चित गरेको छ । योजनाबाट किशोरीको सहभागिता बढाउन तथा बीचैमा पढाइ छाड्ने प्रवृत्ति घटाउन तथा सिकाइ उपलब्धि बढाउन उनीहरूको गोपनीयता तथा महिनावारी सम्बन्धी आवश्यकतालाई सम्बोधन गरिने छ ।

विषयसूची

१. पृष्ठभूमि र परिवेश

१.१ पृष्ठभूमि:

राजनीतिक, सामाजिक तथा शैक्षिक रूपान्तरणतर्फ उन्मुख भइरहेको आजको समय र परिप्रेक्ष्यमा डुडुवाले नेपालको संविधान अनुसार आगामी दिनहरूमा संघीयता लगायतका महत्वपूर्ण सुधार तथा पुनर्संरचना गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा दिगो विकास लक्ष्यले निर्धारण गरेका नतिजा हासिल गर्नका लागि विगतका उपलब्धिहरूको संरक्षण गर्दै सबैका लागि न्यूनतम गुणस्तरयुक्त शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा डुडुवामा विद्यमान विविधताका आकांक्षा एवम् आवश्यकता अनुकूल सुदृढ शिक्षा प्रणालीको अहम् महत्व रहन गएको छ । सबैका लागि शिक्षा - राष्ट्रिय कार्ययोजना तथा विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना जस्ता कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा थुप्रै पाठहरू सिक्किएको र विविध चुनौतीहरूको सामना गरिएको थियो । त्यसैले शैक्षिक योजनाले डुडुवा गाउँपालिका र जनताका आकांक्षाको सम्बोधन गर्न कार्यान्वयन गरिएका अरु थुप्रै कार्यक्रम लगायत सबैका लागि शिक्षा तथा विद्यालय क्षेत्र सुधार योजनाको प्रतिविम्बन गर्दछ । विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम लगायत विगतका कार्यक्रमहरूले सबैका लागि शिक्षामा पहुँचका साथै गुणस्तर तथा सिकाइ उपलब्धिको वृद्धिमा जोड दिएका थिए । शैक्षिक कार्यक्रमले सबैका लागि समतामूलक पहुँच, सहभागिता, सिकाइ उपलब्धि तथा गुणस्तरका कार्यसूचीलाई थप महत्वका साथ अगाडि बढाउने छ । संक्षेपमा, शैक्षिक योजनाले वर्तमान परिप्रेक्ष्यका शैक्षिक सुधार तथा विकासका आवश्यकताको सम्बोधन गर्दछ । डुडुवा गाउँपालिकाको भावी संघीय स्वरूपमा हुने रूपान्तरणले पनि शिक्षा क्षेत्रमा सुधारका आवश्यकता औँल्याएको छ । यसका लागि प्रचलित नियम तथा नियमनकारी कार्यढाँचामा व्यापक परिमार्जन आवश्यक पर्ने छ । सेवा प्रदायक प्रणाली तथा शिक्षाका दक्षता एवम् गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । यस प्रयोजनका लागि विकास कार्यक्रमहरूको परिमार्जन तथा सेवा प्रदायक एकाइ तथा निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि जरूरी छ । अतः शैक्षिक योजना नेपालको संविधान र डुडुवा गाउँपालिकाको भावनाअनुरूप शिक्षा क्षेत्रको सुधार र विकासमा केन्द्रित रहेको छ ।

१.२ डुडुवा गाउँपालिकाको परिवेश

नेपालको ५ नं. प्रदेश स्थित बाँके जिल्लामा विद्यमान ८ स्थानीय तहहरू मध्ये डुडुवा गाउँपालिका जिल्लाको पूर्व दक्षिण भागमा अवस्थित रहेको र भारतको सिमा सम्म जोडिएको छ । यो गाउँपालिका ९१.९ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । पश्चिम तराईको मधेसी समुदायको बहुल्यता र विशेषता बोकेको यो गाउँपालिका हो । भौगोलिक अवस्थिति, नामाकरण, राजनीतिक अवस्थिति, प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक उत्कृष्टता, विकासका संभावनाहरूलाई देहाय बमोजिमका शिर्षकहरूमा व्याख्या गरिएको छ । डुडुवा गाउँपालिका बाँके जिल्लाको सदर मुकाम देखि पूर्व भागमा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा नरैनापुर र राप्तीसोनारी गाउँपालिका, पश्चिममा नेपालगंज उप-महानगरपालिका जिल्ला सदरमुकाम दक्षिणमा भारतको बहराईच जिल्ला र उत्तरमा कोहलपुर गाउँपालिका र राप्तीसोनारी गाउँपालिका सँग सिमाना जोडिएको छ । यो गाउँपालिकाको वडा नं. १ होलीया, वडा नं.२ बेतहनी, वडा नं.३ बनकट्टी, वडा नं.४ कम्दी, वडा नं.५ कम्दी र वडा नं.६ हिरिमिनिया कायम गरिएको छ ।

१.३ सामाजिक-जनसांख्यिक परिवेश

डुडुवा गाउँपालिका पश्चिम नेपालको ताराईको ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक र प्राकृतिक रूपले यस प्रदेशकै फरक विपेशता बोकेको क्षेत्र हो । २०७३ साल फागुनमा स्थापित यो गाउँपालिका डुडुवा खोलाको नाम बाट नामाकरण गरिएको छ । साविक कम्दी, बनकट्टी, होलीया, बेतहनी र हिरिमिनिया (हिरिमिनियाको वडा नं.७ भन्दा बाहेक) गरी ५ वटा गा.वि.स मिलेर बनेको यो गाउँपालिका स्थापना गरिएको हो । तराईका ब्राहमण, क्षेत्री, यादव, तराई दलित तथा मुस्लिम र मुख्य तथा वडा नं. ५ मा पहाडी समुदायको ब्राहमण, क्षेत्री, आदिवासी जानजाति, दलित सहितको मिश्रित बसोवास रहेको यस गाउँपालिकामा मुख्य बोलचालको भाषा अविधि रहेको छ । धार्मिक रूपमा हिन्दु धर्मालम्बीहरुको उच्च बाहुल्यता रहेको यो क्षेत्रमा मनाइले चाडपर्वहरुमा रक्षाबन्धन, कृष्ण जन्माष्टमी, एकादशी पर्व, आईतवारी, दशैं, तिहार, माघेसंक्रान्ती, विवाह पञ्चमी, चैते दशैं, फागुपूर्णि आदि रहेका छन् भने मुस्लिम समुदायको बकरिद, ताजिया मोहम्मद डे जस्तो पर्व मनाउने गरेको पाईन्छ । धार्मिक र भाषिक रूपमा केही समुदाय फरक रहे पनि सबै एक आपसमा सौहादपूर्ण बातावरण रहेको पाईन्छ । यस क्षेत्रमा चाडपर्वका समयमा गरिने विभिन्न क्रियाकलापहरुले यहाँको सामाजिक र साँस्कृतिक उत्कृष्टता झल्काउने गर्दछन् । भेषभुषाका रूपमा पुरुषहरुले मुख्य रूपमा कुर्ता पैजामा, धोती कुर्ता, लुंगी गम्छा, सर्ट पाईन्ट र महिलाले कुर्ता सुरुवाल, साडी र धोती लगाउने गर्दछन् । घरपरिवार सर्वेक्षण २०७५ अनुसार गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ४५०१९ रहेको छ । औषत घरपरिवारको आकार ५.६१ र लैंगिक अनुपात ११०.४३ रहेको छ । जनसंख्याको वर्तमान अवस्थालाई वडागतरूपमा देहाय प्रस्तुत गरिएको छ ।

वडा नं	घरपरिवार सर्वेक्षण २०७५ अनुसार					
	घरपरिवार	जनसंख्या			औषत परिवार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
१	१७७३	७६३८	४०३०	३६०८	४.३१	१११.७०
२	१८६६	९७०९	५०९४	४६१५	५.२०	११०.३८
३	१०७८	७४२१	३८९७	३५२४	६.८८	११०.५८
४	७९७	४९३१	२५९४	२३३७	६.१९	१११.००
५	१४१२	७३२८	३६९६	३६३२	५.१९	१०१.७६
६	१३५१	७९९२	४३१२	३६८०	५.९२	११७.१७
जम्मा	८२७७	४५०१९	२३६२३	२१३९६	५.६१	११०.४३

१.४ राजनीतिक परिवेश

डुडुवा गाउँपालिका ५ नं. प्रदेश अन्तर्गत बाँके जिल्लामा अवस्थित रहेको छ । बाँके जिल्लामा विद्यमान १ वटा उप-महागाउँपालिका १ वटा गाउँपालिका र ६ वटा गाउँपालिका गरी ८ स्थानीय तह मध्ये डुडुवा गाउँपालिका पनि एक हो । यस गाउँपालिकामा ६ वडाहरु रहेका छन् । साविक कम्दी, बनकट्टी, होलीया, बेतहनी र हिरिमिनिया (हिरिमिनियाको वडा नं.७ भन्दा बाहेक) गरी ५ वटा गा.वि.स. मिलाएर बनाइएको हाल यस गाउँपालिकाको अस्थायी केन्द्र बनकट्टी गाविसको कार्यालय रहेको स्थानमा स्थापित छ । पूर्ववत रूपमा नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने भेरी अञ्चलको बाँके जिल्लामा रहेको यो गाउँपालिका जिल्ला भित्रको प्रतिनिधि सभा निर्वाचन प्रयोजनका लागि जिल्लामा ४ निर्वाचन क्षेत्र रहेको भएता पनि प्रदेश सभा निर्वाचन प्रयोजनका लागि तय गरिएका २ निर्वाचन क्षेत्र मध्ये “ख” अन्तर्गत पर्दछ ।

१.५ आर्थिक परिवेश

यस गाउँपालिकाको मुख्य पेशा कृषी हो । कृषि, उद्योग व्यापार तथा व्यवसाय, सहकारी, बैंक तथा वित्तिय संस्था आर्थिक क्षेत्रको मुख्य आधार रहेको देखिन्छ साथै सदरमुकाम देखि नजिकै रहेको र आवत जावतमा सहज रहेको हुदा त्यहाँको प्रत्यक्ष प्रभाव परेको छ । गाउँपालिकाको कूल जनसंख्या ४५०१९ मध्ये ८०३१ अर्थात १७.८४ प्रतिशत जनसंख्याको मुख्य पेशा कृषि तथा पशुपालन रहेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उपलब्ध हुन सक्ने कृषि, पशु, इन्जिनियरिङ्ग, वन, मेडिसिन, खाद्य प्रसोधन, वकिल, पत्रकार जस्ता प्राविधिक तथा विशेष दक्षता भएका मानव संसाधनको संख्या कुल १२५ रहेको देखिन्छ । यहाँ भित्र निजी स्वमित्वमा सञ्चालनमा रहेका ६ वटै वडाका उत्पादन तथा सेवामूलक साना, मझौला तथा मध्यम खालका उद्योगहरु रहेका देखियो । बालीजन्य उपजहरु मध्ये अन्नवाली, दलहन बाली, तेलहन बाली उत्पादन हुने गरेको पाईयो यस गाउँपालिका क्षेत्रमा कृषीमा जग्गा प्रयोग गर्ने परिवार ६३९१ तथा नगर्ने परिवार २६८६ संख्यामा रहेको तथ्यांक बाट देखिन्छ । गाउँपालिका भित्र रहेको जम्मा ८२७७ घरपरिवारको ३ महिना देखि १२ महिना खान पुग्ने देखाईएको छ ।

प्रमुख पेशा अनुसार जनसंख्या विवरण

वडा नं	कृषि तथा पशुपालन	नोकरी	उद्योग तथा व्यापार	ज्याला / मजदुरी	वैदेशिक रोजगारी	व्यवसायिक कार्य	विद्यार्थी (अध्ययनरत)	गृहणी	वेरोजगार	अन्य
१	१६३८	१३६	६९	१२१५	८९	२५	२३६०	१४४२	७६	५८८
२	१५८४	१३३	१०१	१०५२	२९७	१८	२४५७	२७२१	९३	१२५३
३	१८१६	१२१	७०	६५७	२२४	३६	२२४३	१४८८	९८	६६८
४	६८७	१९०	६६	५७३	१६५	४८	१४९१	१३०३	१००	३०८
५	१०२७	४६१	१८९	७५७	४२१	३१	२१४६	१४१६	३४०	५४०
६	१२७९	१८९	९०	१०८५	२४४	४	१९४९	१६९९	७६	१३७७
जम्मा	८०३१	१२३०	५८५	५३३९	१४४०	१६२	१२६४६	१००६९	७८३	४७३४
प्रतिशत	१७.८४	२.७३	१.३०	११.८६	३.२०	०.३६	२८.०९	२२.३७	१.७४	१०.५२

स्रोत: घरपरिवार सर्वेक्षण, २०७५

१.६ सहस्राब्दी विकास लक्ष्यदेखि दिगो विकास लक्ष्यसम्म

सहस्राब्दी विकास लक्ष्यका एजेन्डा (२०००-२०१५) बाट दिगो विकास लक्ष्य (२०१५-२०३०) तर्फको प्रस्थान महत्वपूर्ण विश्वव्यापी संक्रमण हो । नेपालले सहस्राब्दी विकासका अधिकांश लक्ष्य हासिल गर्ने प्रक्रियामा राम्रो प्रगति गरेको छ । यस अवधिमा गरिवी न्यूनीकरणको वार्षिक वृद्धि दर सन् १९९६-२००४ का बीचमा १.५ प्रतिशतबाट बढेर सन् २००४-२०११ बीच २.५ पुग्यो (NPC, 2013, p. 10) । हाल निरपेक्ष गरिवीको रेखामुनि रहेका (प्रतिदिन १ डलर वा कम आर्जन गर्ने) जनसंख्याको अनुपात लगभग आधाले घटेको आँकलन छ (NPC, 2016) । सन् १९९० मा निरपेक्ष गरिवीको रेखामुनिको जनसंख्या ३३.५ प्रतिशत रहेकामा सन् २०१० मा १९.७ प्रतिशत र सन् २०१३ मा १६.४ प्रतिशत कायम रहन गयो । प्रतिवर्ष १ प्रतिशतका दरले घट्न गई सन् २०१७ भित्र हासिल गरिसक्नुपर्ने लक्ष्य २ वर्ष अगाडि नै प्राप्त हुन गएको हो (NPC, 2013) । गरिवी घट्ने क्रमले १० वर्षे द्वन्द्वकालमा पनि निरन्तरता पायो । तथापि ८० प्रतिशतभन्दा बढी जनसंख्या बसोबास गर्ने ग्रामीण इलाका तथा केही समूहहरूमा गरिवी न्यूनीकरणको दर असमान रहन गयो पाईन्छ ।

१.७ शिक्षा क्षेत्र

शिक्षा क्षेत्रमा राष्ट्रिय बजेटको ठूलो हिस्सा विनियोजन हुने गरेको तथ्यले नै शिक्षा राष्ट्रको प्राथमिकता क्षेत्र भएको जनाउँछ। विगतका दशकमा शिक्षामा हुने सार्वजनिक खर्चको आयतन बढ्दो रूपमा रहेको देखिन्छ। हालका तथ्यांकले राष्ट्रिय बजेटको सबैभन्दा बढी हिस्सा शिक्षा क्षेत्रले ओगट्ने गरेको देखाउँछ। नेपालको कुल गार्हस्थ उत्पादनको वृद्धि दर ४.४ को औसत रहेको अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दा शिक्षाले पाएको कुल गार्हस्थ उत्पादनका हिस्सालाई ठूलो मान्नुपर्छ। शिक्षा क्षेत्रका लागि छुट्याइएको बजेटको ८० प्रतिशतभन्दा बढी रकम विद्यालय शिक्षामा (कक्षा १-१२) जाने गरेको छ। यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाहरू बाट पनि विद्यालयहरूमा अनुदान जानुका साथै अभिभावक तथा घर परिवारले पनि शिक्षामा ठूलै लगानी गर्ने गरेका छन्। विगत दुई दशकमा आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा उल्लेख्य प्रगति भएको छ। सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमको दोस्रो लक्ष्यमा सबै बालबालिका, विशेष रूपले बालिका तथा कठिन परिस्थितिमा परेका बालबालिका र सामाजिक सांस्कृतिक रूपले पिछडिएका आदिवासी जनजाति समुदायका बालबालिकाका लागि राम्रो गुणस्तरको अनिवार्य तथा निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा पूरा गर्नका लागि पहुँचको सुनिश्चित गर्ने भनिएको थियो। समग्र देशको सन् २०१५ मा कक्षा १ मा भर्ना हुने उपयुक्त उमेरका बालिकाहरूको खुद प्रवेश दर ९२.७ र केटाहरूको ९३.३ प्रतिशत पुग्यो। विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले आधारभूत शिक्षाको खुद भर्ना दर ९८ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको भए पनि सन् २०१५ मा यस सूचकमा ८८.७ प्रतिशत मात्र पुग्न गयो। दशक लामो द्वन्द्व तथा राजनीतिक चुनौतीका अतिरिक्त नेपालले बालबालिका तथा प्रौढहरूका लागि सिकाइका अवसरको विस्तार गर्नमा उल्लेख्य सफलता हासिल गर्न सकेको छ। तर पनि माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने दरमा वृद्धि नभए जस्तै विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर पनि न्यून नै रह्यो। प्राज्ञिक पथ तथा सोभन्दा पनि माथि जानका लागि शिक्षक तयारीको यी घटनाहरूले विद्यार्थी भर्ना दर, विद्यालयमा टिकाउ दर, पढाइका चक्र पूरा गर्ने दरमा लामै समयसम्म नकारात्मक प्रभाव छाड्न सकेछन्।

जसले शिक्षा क्षेत्रका उपलब्धि लगायत अन्य नेपालको औपचारिक शिक्षा प्रणाली अन्तर्गत विद्यालय शिक्षा तथा उच्च शिक्षा पर्दछन्। विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमका प्रारम्भिक चरणसम्म विद्यालय शिक्षाभित्र प्रारम्भिक बाल शिक्षा र विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा, प्राथमिक शिक्षा। शैक्षिक योजनाले माध्यमिक तहको कक्षा ९ देखि प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयहरूको शिक्षण-सिकाइलाई सुदृढ गरेर लैजाने लक्ष्य लाई डुडुवा गाउँपालिकाले पनि आफ्नो लक्ष्य लिएको छ।

१.८ विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमका प्रमुख उपलब्धि

विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (२००९-२०१६) कार्यान्वयनको परिणामस्वरूप यस अवधिमा समग्रतामा शिक्षाको महत्वबारे जागरूकता उत्पन्न भएको र त्यसले सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीप्रति जनअपेक्षामा पनि वृद्धि गरायो। प्रारम्भिक बाल शिक्षा र विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई आधारभूत शिक्षामा एक वर्ष थप गरेर कक्षा ८ सम्ममा संयोजन गर्नु यस कार्यक्रमको एउटा प्रवर्तनात्मक कार्य रहन गयो। सबै कक्षामा स्रोतको सन्तुलित वितरणको प्रवर्धन र सहजीकरण गर्नका लागि यसो गरिएको थियो पहुँच तथा समताका सम्बन्धमा विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले विभिन्न जातीय, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा भौगोलिक समूहसँग आबद्ध असमानताको सम्बोधन गर्न सघाउ पुऱ्याउनुका साथै समूहहरूबीच सम्भावित राजनीतिक विभाजन तथा द्वन्द्व न्यूनीकरणमा पनि सघाउ पुग्न गयो। यस कार्यक्रमको परिणामस्वरूप डुडुवाभर पहुँचमा वृद्धि भयो तर पनि कतिपय भौगोलिक क्षेत्रहरूमा अपांगता भएका बालबालिका तथा कतिपय जातीय तथा सांस्कृतिक समूहका बालबालिकामा असमानता कायम रहन गयो।

न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार निर्धारण गरी विद्यालय तथा समुदायलाई विद्यालय सुधारको कार्ययोजना निर्माणको मापदण्ड प्रदान गरिए पनि पछि ती पूर्वाधारमध्ये ५ वटा पूर्वाधारलाई प्राथमिकीकरण गरी सो पूरा गर्न अनिवार्य गराइयो। आवश्यकतामा आधारित विद्यालय सहयोगको यस प्रावधानले सिकाइ वातावरणका विभेद घटाउन सहयोग गर्ने भए पनि स्रोतको अभाव। निर्धारित ५ मध्ये समयभित्रै विद्यार्थीका हातमा पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउनु पहिलो प्राथमिकता मानिन्छ। अतः वितरण प्रक्रियालाई छिटो छरितो बनाउनका लागि निजी संस्थाहरूलाई समेत खुला गरी पुस्तक छपाइ कार्यको विकेन्द्रीकरण गरियो, जसबाट केही सकारात्मक परिणामहरू पनि देखिए। विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले सबै तहका विद्यालय शिक्षाका क्षेत्रमा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले विकेन्द्रीकृत योजना पद्धति अवलम्बन गर्‍यो। विद्यालय सुधार योजना प्रक्रियाले विद्यालय सुधारका योजना निर्माण

तिनका कार्यान्वयनको अनुगमनमा स्थानीय शिक्षा सरोकारवाला र विद्यालय सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता र सहकार्यको अपेक्षा राखेको थियो । विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रममा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सुदृढीकरण, शिक्षक अभिभावक संघको गठन, शिक्षा नीति निर्धारण समितिको गठन, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको स्थापना आदि कार्यहरू भए । शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण, विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय मूल्यांकन (NASA) तथा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको स्थापना मार्फत आवश्यकतामा आधारित योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमनका लागि संस्थागत क्षमताको विकासमा बल पुग्न गयो । उपयोगका दृष्टिले वित्तीय व्यवस्थापन सुधार कार्ययोजनाको थालनी, कोष प्रवाह अनुगमनका संयन्त्रको सुदृढीकरण, शिक्षक विकास योजनाको विकास, विद्यार्थी तथा विद्यालय सूचना प्रणाली स्थापना र शिक्षकको तलब सोभै सम्बन्धित शिक्षकका बैंक खातामा जम्मा हुने प्रणालीको विकास गरियो । यी प्रावधानले बेरूजु घटाउन समेत मद्दत पुगेको छ । विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयनका अवधिमा थालिएका अन्य प्रमुख प्रयासहरूमध्ये प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम (EGRP) पनि एक हो । यसका साथै सिकाइ उपलब्धि बढाउने अन्य कार्यक्रमहरू पनि कार्यान्वयन गरिएका छन् । शिक्षणका माध्यम तथा शिक्षाको भाषाका सम्बन्धमा गरिएको एक महत्वपूर्ण अनुसन्धानले शिक्षाको भाषाका लागि रणनीतिक कार्यढाँचा (NIRT, 2016) तयार गर्न आधार प्रदान गर्‍यो । यसका अतिरिक्त सूचनाको स्मरणमा भन्दा सीप प्राप्तमा जोड दिन सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रमको निर्माण गरिनुका साथै व्यवहार कुशल सीप कार्यक्रमको परीक्षण गरियो । तापनि कति कामहरू अझै गर्न बाँकी छ ।

२. दूरदृष्टि

२.१ शैक्षिक योजनाको दूरदृष्टि

आवधिक योजना दिगो विकास सहितको शैक्षिक योजनाले देहाय अनुसारको दूरदृष्टि निर्धारण गरेको छः

दूरदृष्टि

डुडुवा गाउँपालिकाको सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी, प्रतिस्पर्धी, प्रवर्तनात्मक र मूल्य उन्मुख नागरिकको शिक्षामा योगदान पुऱ्याउनु ।

अभियान

डुडुवा गाउँपालिका ५ वर्षसबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र पढन उमेर पुगेका सबै यस.ई.ई.सम्ममा पढेका आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नु र सबै शिक्षित हुने वातावरण रोजगारको अवसर खोज्ने ।

लक्ष्य

डुडुवा गाउँपालिकाको भावी स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दै समाजका विविधतापूर्ण परिवेश तथा आवश्यकताका यथार्थलाई आत्मसात् गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवनयापन गर्न चाहिने पूर्ण कार्यमूलक साक्षरता आधारभूत जीवनोपयोगी सीपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकासका निरन्तर एवम् समावेशी प्रयत्नमार्फत डुडुवा गाउँपालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकासमा योगदान दिई विद्यमान असमानता घटाउनु ।

२.२ शैक्षिक योजनाको अभियान, लक्ष्य, प्रयोजन र उद्देश्य

शैक्षिक योजनाले देहायका अभियान, लक्ष्य तथा प्रयोजनको विकास गरी डुडुवा गाउँपालिकाको वि.सं. २०७९ को दूरदृष्टि साकार गराउन मद्दत गर्नेछः

शैक्षिक योजनाको प्रयोजन

देहायका उद्देश्य हासिल गरी डुडुवाको शिक्षा क्षेत्रमा समता, गुणस्तर सक्षमता, सुशासन तथा व्यवस्थापकीय सुधार गर्नुः

समता: पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिका दृष्टिले शिक्षा प्रणालीमा पछाडि परेका समुदाय विशेष गरी समूह-समूहका बीचमा हुने विभेदलाई न्यूनीकरण गरी सबैका लागि समतामूलक पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु ।

गुणस्तर: सिकाइको वातावरण, शिक्षण-सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, मूल्यांकन तथा परीक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरीयतामा अभिवृद्धि गराई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारमा सुनिश्चित प्रदान गर्नु ।

सक्षमता: समग्रतामा सिकाइ वातावरण तथा शिक्षण सिकाइ पद्धतिका न्यूनतम र सर्वस्वीकार्य मापदण्ड स्थापित गरी सुशासन तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिको सुदृढीकरणबाट विद्यालय शिक्षा तथा समुदायिक शिक्षा प्रणालीलाई स्थानीय सरकारप्रति उत्तरदायी बनाउनु ।

सुशासन तथा व्यवस्थापन: पहिचान भएका आवश्यकता तथा स्वरूपलाई ध्यानमा राख्दै शिक्षा क्षेत्रको राजनीतिक तथा प्रशासनिक पुनर्संरचना गर्दै स्थानीय तहबीच लागत साभेदारीको अवधारणा अनुरूप दिगो र सुदृढ आर्थिक व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु ।

उत्थानशीलता: विद्यालयहरूलाई विद्यालय तहको विपत् व्यवस्थापन तथा विद्यार्थी, शिक्षक एवम् समुदाय बीच सहकार्य र सौहार्दता अभिवृद्धि गरी बृहत् विद्यालय सुरक्षा तथा विपत् जोखिम न्यूनीकरण गर्दै शिक्षालाई समग्रतामा मूलप्रवाहीकरण गर्नु ।

पछिल्ला परिच्छेदहरूमा शिक्षाका सबै तहका लागि योजनाका विशिष्ट उद्देश्य तथा अन्तरसम्बन्धित विषयहरू उल्लेख गरिएका छन् । यिनको प्राप्तबाट योजनाका प्रयोजन, लक्ष्य, अभियान तथा दूरदृष्टि साकार हुने छन् ।

२.३ नीतिगत कार्यढाँचा

नयाँ संविधान अन्तर्गत बदलिएको राजनीतिक-समाजिक परिप्रेक्ष्यले डुडुवा गाउँपालिकाको सुशासन तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिको सुधारका लागि आधारशीला प्रदान गरेका छन् । साथै विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमबाट सिकिएका पाठ तथा असल अभ्यासका आधारमा देहाय अनुसारका नीति तथा साधनले शैक्षिक योजनाको दस्तावेज निर्माणका मागनिर्देश प्राप्त भएका छन्:

२.४ संवैधानिक प्रावधान तथा कानून

नेपालको संविधानले शैक्षिक योजना तर्जुमाको आधारशीला प्रदान गरेको छ र त्यसपछि पारित सम्बद्ध नीति, ऐन तथा नियमावलीले यसको कार्यान्वयनका लागि मार्गप्रशस्त गरेका छन् । अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा जस्ता संविधानको भावना तथा जनादेश पूरा गर्न शिक्षा प्रणालीका शासकीय, व्यवस्थापकीय तथा सेवा प्रदायक संरचनालाई पुनर्निर्देशित गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । त्यसै गरी शिक्षाका शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिलाई स्थानीय तहसम्म विकेन्द्रित गरि लैजाने अर्को महत्वपूर्ण कार्यभार छ ।

२.५ शिक्षा ऐनको आठौँ संशोधन

शिक्षा ऐनको आठौँ संशोधनले शिक्षा क्षेत्रमा कार्यमूलक तथा संरचनागत सुधारको आधार प्रदान गरेर सिकाइको वातावरण सुदृढ गराएको छ । यसले आधारभूत (प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा देखि कक्षा ८ सम्म) र माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) लाई समायोजित गरेको छ ।

२.६ सुशासन तथा व्यवस्थापन:

शिक्षा ऐनले विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गरेको भए तापनि संविधानले स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेका विस्तारित भूमिकाले विद्यालय व्यवस्थापन समितिका कार्य तथा जवादेहिताको पुनर्परिभाषा अपेक्षित भएको छ । सक्रिय र सुदृढ गाउँ शिक्षा समितिको व्यवस्थाले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य तथा उत्तरदायित्वको पुनःसंयोजन गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ । संशोधित ऐनको व्यवस्थाले विद्यालय व्यवस्थापन समिति विद्यालय तहको योजना तर्जुमामा केन्द्रित रहने बनाएको छ भने प्रधानाध्यापकलाई शिक्षकको कार्य सम्पादनको मूल्यांकन तथा शिक्षकले काममै विताउनुपर्ने समयको अनुगमन लगायत विद्यालयका समग्र शैक्षणिक पद्धतिको नेतृत्व प्रदान गर्ने विस्तारित र महत्वपूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघ विद्यालयको आन्तरिक तथा दैनिक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी निर्वाहमा केन्द्रीत हुनुपर्ने तथा गाउँ तथा नगरपालिका खास गरी गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता, वित्तीय स्रोतको व्यवस्था लगायत प्रशासनिक र सञ्चालन सहयोगको जिम्मेवारी वहन गर्ने भूमिकामा रहेका छन् ।

२.७ राष्ट्रिय आवधिक योजनाहरू:

डुडुवा गाउँपालिको आवधिक योजनामा पुऱ्याउने शिक्षाको लक्ष्य जुन राखेको छ । यसका अतिरिक्त शैक्षिक योजनाका साथै शिक्षा क्षेत्रका सबै उद्देश्यहरू समग्र राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्तिका लागि सम्बन्धित रहेका छन् ।

२.८ अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय सम्भौता र प्रतिबद्धता:

नेपालले ऐतिहासिक कालदेखि नै शिक्षासँग सम्बन्धित सम्भौताहरूको पालना गर्दै आएको छ । नेपाल सबैका लागि शिक्षा २०१५ प्रति पूर्ण प्रतिबद्ध रह्यो र अब सन् २०३० सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने सम्बन्धमा पनि पूर्ण प्रतिबद्ध रहेको छ । यिनै प्रतिबद्धताहरूले आगामी ५ वर्षसम्मका लागि शैक्षिक योजना र सोभन्दा पछिका लागि अवलम्बन गरिने रणनीतिहरूको तर्जुमा गर्न पनि आधारभूत मार्गदर्शन प्रदान गरेका छन् ।

३. शैक्षिक योजनाले अवलम्बन सिद्धान्त

डुडुवाको शैक्षिक योजना तयारी तथा विभिन्न कार्यक्रमको परिणाम बाट यस क्षेत्रका समग्र चुनौतीहरू पनि पहिचान भइसकेका छन् । शिक्षा क्षेत्रमा, खास गरी विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमबाट हालसम्म हासिल गरिएका उपलब्धिका जगमा उचाइ थप्दै आवश्यक देखिएका नतिजा क्षेत्रको सुधारमा केन्द्रित भएर शैक्षिक योजनाको तर्जुमा भएको छ । घर घर एस.ई.ई अभियानले विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम तथा यसअघि सञ्चालन गरिएका योजना तथा कार्यक्रमका परिणाम शिक्षाको पहुँचमा उल्लेख्य उपलब्धि हासिल भएको छ । अबको उद्देश्य गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु हो । तथापि विगतका अनुभवले सीमित लगानीबाट अपेक्षित उद्देश्य प्राप्त हुन नसक्ने तथ्यलाई उजागर गरेको छ । सबै बालबालिकाले गुणस्तरीय शिक्षाबाट लाभान्वित होउनु र उच्च सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सक्नु भन्नाका लागि सबै क्षेत्रहरूमा प्रभावकारी रणनीतिको अवलम्बन गरी समतामूलक प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । सरोकारवाला तथा विज्ञहरू बीच भएका परामर्श तथा अन्तरक्रियाका बाट । शिक्षा क्षेत्र विश्लेषण, प्रगति, विद्यमान चुनौती, कठिनाइ आदिको विश्लेषणका आधारमा मुख्य नतिजा तथा उपलब्धिको पहिचान गरिएको छ ।

योजनाले लक्षित वर्ग तथा क्षेत्रमा विभिन्न रणनीति तथा क्रियाकलापका माध्यमबाट प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षादेखि माध्यमिक शिक्षा तहसम्मका सबै प्रगतिमा दिगोपना ल्याउनु आवश्यक छ । सबै लक्षित वर्ग तथा क्षेत्रमा, प्रत्येक चरणमा, प्रत्येक योजनाका अवयवहरूका प्रगति हुनु आवश्यक छ । शिक्षा क्षेत्रमा समता, गुणस्तरीयता, दक्षता, सुशासन तथा व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलतामा सुधार गर्नका लागि प्रत्येक रणनीतिक प्राथमिकताका क्षेत्रमा हासिल सफलताको सञ्चित प्रभावले शैक्षिक योजनाका उद्देश्य पूरा हुनेछन् ।

३.१ परिवर्तनको आवश्यकता

गाउँपालिकाले अंगिकार गरेको विषय साथै संविधानले शिक्षालाई राष्ट्रिय विकास तथा राष्ट्रिय हितको उत्थानको प्रमुख माध्यमका रूपमा हेरेको छ । यसै सन्दर्भमा शिक्षामा देहाय अनुसारका सुधार गर्नुपर्ने तिन कुरामा जोड दिएको छ । परिवर्तित सामाजिक तथा राजनैतिक परिवर्त पश्चात्को अवस्थाको दृष्टिकोणबाट हेर्दा शिक्षाको सुधार मानवीय आवश्यकता हो किनभने राम्रा विद्यालयले उत्थानशील भवनमा उत्थानशील मानिस हुनुपर्नेमा जोड दिन्छ । भन्नुको तात्पर्य सुधारिएका संरचनात्मक डिजाइनले अपांगता लगायत सबै बालबालिकाको सुरक्षा सुनिश्चित गर्दछ । यसको मतलब उत्थानशील शिक्षक, विद्यार्थी तथा समुदाय शैक्षिक सुधारको प्रयास शिक्षा क्षेत्रको विपत् पश्चात्को आवश्यकतालाई सुरक्षित संरचना, विद्यालय तहको विपत् व्यवस्थापन तथा उत्थानशील समुदाय लगायत विद्यालय सुरक्षाको समग्रता मार्फत सम्बोधनको सुनिश्चितता हो, जसका लागि शिक्षाले नै प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्छ ।

३.२ जनसांख्यिक लाभ अवसरको सम्भावना

जनसंख्यामा अधिकतम महिला सहभागिता सहित श्रम शक्तिको बाहुल्य भएमा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा वृद्धि भई डुडुवा गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धि दर बढ्न जान्छ र यस्तो अवस्थामा नै अवसरका सम्भावनाको भ्याल खुल्छन् । नेपालमा सन् २०१६ देखि २०२५ सम्म जनसांख्यिक लाभको अवस्था कायम रहने छ र सन् २०३० सम्ममा यसमा संकुचन आउने प्रक्षेपण गरिएको छ । जनसंख्याको यस किसिमको गिरावटले अबको दश वर्षका अवधिमा अपेक्षित रूपले नेपालको जनसंख्या घट्ने र श्रमशक्तिको आयतन बढ्ने भएकाले डुडुवा गाउँपालिकाको जनसंख्याले एकपटक सम्भावनाको भ्याल खोल्छ र त्यसले परिवर्तनलाई अवश्यम्भावी गराउँछ । जनसांख्यिक लाभको आयतनले युवा जनशक्तिको उत्पादनशीलतालाई जोड्ने काम गर्दछ ।

४. आधारभूत शिक्षा

४.१ परिचय

खास गरी बालिका, कठिन परिस्थितिमा परेका तथा सामाजिक आर्थिक रूपले पिछडिएका जनजाति समुदायका बालबालिका लगायत सबैका लागि गुणस्तरीय निःशुल्क तथा अनिवार्य प्राथमिक शिक्षामा पहुँच तथा विद्यालय पूरा गर्ने अवसर सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । यो राज्यको दायित्व पनि हो । पिछडिएका समुदायका बालबालिकाको प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाको भर्नादर बढाउन उपयुक्त प्रावधान अगाडि ल्याइने छ । यसका लागि न्यूनतम मापदण्ड कायम गरी यसलाई सम्भव भएका स्थानमा विद्यालय भित्र समाहित गरिने छ र सम्बद्ध शिक्षक/सहजकर्ताका पेसागत क्षमता विकास गर्नुका साथै न्यूनतम आवश्यकता पूरा गराइने छ । विद्यालय तथा बालबालिकाको शिक्षामा अभिभावक शिक्षा तथा समुदायको संलग्नताको ठूलो महत्व रहने यथार्थलाई दृष्टिगत गरी उपयुक्त रणनीतिको अवलम्बन गरिने छ । अपांगता भएका बालबालिकाको आधारभूत शिक्षामा सामान्यतया न्यून पहुँच रहेको छ । यस समस्याको हल गर्नका लागि शिक्षा र स्वास्थ्य शाखा बीच समन्वय गरी शुरू अवस्थामै त्यस्ता बालबालिकाको समस्या पहिचान र उपचारात्मक सहयोग पद्धतिको विकास गरिनु जरूरी छ । साथै विशेष शिक्षा वा विशेष कक्षाको व्यवस्थालाई समावेशी शिक्षामा मूलप्रवाहीकरण गर्नु आवश्यक हुन्छ । तर यसका लागि संस्थागत क्षमता र विज्ञताको सुनिश्चितता भने आवश्यक पर्दछ । यसका अतिरिक्त अपांगताको अवस्था र किसिमका सम्बन्धमा निरन्तर र नियमित तथ्यांक संकलन र विश्लेषण गरी शिक्षक तालिममा विशेष शिक्षाका अवयवहरूको समायोजन र अपांगतालाई हेर्ने सामाजिक दृष्टिकोणमा पनि परिवर्तन ल्याउनु जरूरी छ । विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई औपचारिक शिक्षामा ल्याउन मद्दत गर्ने र उमेर बढी भएका तथा विद्यालय ज विद्यालय छाड्नेको ठूलो संख्या, विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको उच्च संख्या, न्यून सीपयुक्त कामदारहरूको बाहुल्य तथा उच्च शिक्षा र रोजगारी बजारका आवश्यकता बीच खुकुलो सम्बन्धका कारण पनि नेपालमा अनौपचारिक शिक्षाको ठूलो महत्व रहेको छ । सन् २००८ मा अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रले निरक्षरता उन्मूलन गर्ने उद्देश्यका साथ साक्षरता अभियान चलाएको थियो । यस अभियानले खास गरी प्राथमिक शिक्षा विस्तार कार्यक्रम मार्फत निरक्षर युवा तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई लक्षित गरिएको थियो । जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि सामुदायिक सिकाइ आधारभूत शिक्षाको मुख्य चुनौतीको सम्बन्ध शिक्षा क्षेत्रका थुप्रै प्रणालीगत समस्यासँग गाँसिएको छ । विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघको क्षमताको अभाव पनि चुनौतीकै रूपमा रहेको छ । शिक्षा क्षेत्र विश्लेषणले शिक्षाको गुणस्तर कम हुनुमा शिक्षण सिकाइको तत्व जिम्मेवार रहेको देखाएको छ । यिनै परिदृश्यलाई दृष्टिगत गरी शैक्षिक योजनाले सिकाइको प्रवर्धनका लागि सुरक्षित वातावरण सुनिश्चित गर्ने, अनौपचारिक शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर सुधार्ने र बालबालिका बीच आपसी सहयोगको प्रावधानमा जोड दिएको छ । असमर्थ युवाहरूलाई वैकल्पिक आधारभूत शिक्षाको अवसर प्रदान गरी अनौपचारिक शिक्षाबाट आधारभूत शिक्षामा समायोजन गर्न सकिन्छ ।

४.२ उद्देश्य तथा रणनीति

शैक्षिक योजनाले निर्धारण गरेका आधारभूत शिक्षाका उद्देश्यहरूमा । वर्षमुनिका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिकरुसवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकास गरी प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई अधिकारमा आधारित बनाउनु र विद्यालय प्रवेशको तयारी गराउनु, ४-१२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाका लागि गुणात्मक आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु, निर्धारित सिकाइ सक्षमता हासिल गरेका विद्यार्थीलाई माध्यमिक शिक्षामा प्रवेशको तयारी गराउनु, सामाजिक-सांस्कृतिक विविधतामा सामाञ्जस्य गरी बालबालिकामा जीवनोपयोगी सीप तथा मूल्यमा आधारित शिक्षा हासिल गराउनु वैकल्पिक तथा लचिला मोडका शिक्षा कार्यक्रम मार्फत औपचारिक शिक्षालाई सहयोग पुऱ्याउनु ।

४.३ समता

(क) वार्षिक रणनीतिक कार्यान्वयन योजना तथा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटकै अंगका रूपमा समता रणनीतिक कार्यान्वयन योजना बनाई कार्यान्वयन गरिने छ । यसबाट विद्यार्थी सहयोग तथा प्रोत्साहन कार्यक्रमको सान्दर्भिकता बढाउन र आवश्यकतामा आधारित रणनीति तथा क्रियाकलाप लगायत लक्षित समूहका लागि कार्यक्रमको विनियोजन गर्न, ससर्त अनुदान रकम निकासी गर्न, गरिबी परिचय पत्र र दुर्गम क्षेत्रका लागि मोबाइल शिक्षाको प्रवधान गर्न मद्दत पुग्ने छ ।

(ख) शिक्षाका विभेदको अवस्था, प्रवृत्ति, बनावट, आदिको क्रम निर्धारण तथा विश्लेषण गर्न समता सूचकांकलाई संस्थागत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ । यसको उद्देश्य समतामूलक पहुँच, सहभागिता सिकाइ उपलब्धि सुदृढ गराउनु र स्थानीय सरोकारवालाहरूलाई विद्यालय तहमा आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माण गर्न सचेतना वृद्धि गराउनु रहेको छ ।

(ग) प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमलाई सबै आधारभूत विद्यालयमा समायोजन गराइने । विद्यालयमा आधारित कार्यक्रमको पहुँच अधिकतम गराउन तथा उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गर्न विद्यालय सेवा क्षेत्रका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा केन्द्रहरूको पुनर्वितरण गर्ने ।

(घ) पहिचान गरिएका आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न, स्वीकृत मापदण्ड कार्यान्वयन कार्य ढाँचाको परिपालना गराउन, खुद प्रवेश दर न्यून भएका समुदायमा भर्ना दरमा वृद्धि गर्न र प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाको अनुभव नलिई कक्षा १ मा भर्ना हुनेको प्रतिशत उच्च भएका क्षेत्रमा केन्द्रित गर्दै विद्यालयमा आधारित, समुदायमा आधारित तथा घर परिवारमा आधारित विभिन्न प्रकारका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्ने ।

(ङ) सहज तवरबाट प्राविधिक तथा प्रशासनिक सहयोग उपलब्ध गराउन र शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा जोड्न समुदायमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कक्षाहरूलाई नजिकका सामुदायिक विद्यालयसँग आबद्ध गर्ने ।

(च) अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई परिवार साक्षरता, आय आर्जन, स्वास्थ्य तथा सरसफाइ तथा सीप विकास कार्यक्रमसँग आबद्ध गराएर प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रममा समुदायको संलग्नता बढाइने ।

(छ) अपांगता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्न र खास गरी जटिल अपांगता भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी विशिष्टीकृत, घरमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा स्थापना गर्ने लगायत अपांगताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको स्थापना र सुदृढीकरण गराइने ।

(ज) भौगोलिक सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी विद्यालयको वर्तमान अवस्थिति तथा सम्भावित स्थानको नक्सांकन गरेर मात्र नयाँ विद्यालय स्थापना गर्न मापदण्ड तथा निर्देशिका तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने ।

(झ) विद्यालयमा हुने लैंगिक हिंसाको अन्त्य गरी विद्यालयहरूमा छात्रा सहभागिता वृद्धि गर्न लैंगिक शिक्षा, लैंगिक सम्पर्क बिन्दुको सञ्जालको सुदृढीकरण लगायतका प्रावधानबाट लैंगिक संवेदनशील सिकाइ वातावरण र जिल्ला तथा विद्यालयमा आधारित सहयोग संयन्त्र सुनिश्चित गर्ने ।

(ञ) दुर्गम गाउँ तथा पिछडिएका एवम् सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि कक्षा १-३ सम्मको एक शिक्षक रहने विद्यालयको स्थापना र प्रवर्धन गर्ने ।

(ट) विज्ञ तथा सरोकारवालासँगको परामर्शका आधारमा समूह विद्यालयहरूका लागि समावेशी शिक्षाका स्रोत केन्द्रको सेवा समेत प्रदान गर्ने विशेष प्रकारका आवासीय विद्यालय सञ्चालन गर्ने रणनीति लगायत दीर्घकालीन समावेशी शिक्षाको योजना निर्माण गरिने छ । साथै अपांग बालबालिकाका लागि अपांगताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको स्थापना र सुदृढीकरण गराइने र विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाको सहयोगार्थ स्रोतको स्थापना गर्ने ।

(ठ) सिकाइका लागि विद्यालय सुरक्षित रहेको सुनिश्चित गरिने छ र बालबालिकालाई विद्यालयमा दुर्व्यवहार गर्ने, जिस्क्याउने वा त्रसित पार्ने गतिविधिको पहिचान गरी सोको सम्बोधन गर्न शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूलाई जिम्मेवार बनाइने छ । साथै विद्यालयहरूमा सरोकारवालाहरूको गुनासो सुन्ने प्रणालीको सुदृढीकरण गरिनेछ ।

(ड) खाद्य अभाव भएका क्षेत्रका विद्यालयहरूको प्राथमिकीकरण गर्दै पौष्टिक आहार कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने र

आवश्यकताका आधारमा विस्तार गर्ने (कर्णालीका जिल्लामा जस्तै) गरी विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रमको स्तर वृद्धि गर्ने ।

(ढ) विद्यालयमा आधारित सूचनाको संकलनलाई व्यवस्थित बनाई उक्त सूचनालाई केन्द्रीय सूचना प्रणालीमा समायोजन गरी विश्लेषण पद्धतिमार्फत प्रत्येक विद्यार्थीको पहुँच, टिकाउ, पढाइ पूरा गर्ने दर आदिको देशव्यापी अनुगमन गर्ने ।

(ण) मागका आधारमा औपचारिक, अनौपचारिक तथा खुला विद्यालयको अवधारणा अनुसार विभिन्न तरिकाबाट शिक्षा प्रदान गर्ने तथा राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप मार्फत अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमको समकक्षता तथा प्रमाणीकरण सुनिश्चित गर्ने ।

(त) विद्यालयमा भर्ना तथा टिकाउको सुनिश्चितताका लागि विद्यालयलाई सेवा क्षेत्रभिन्न रहेका आमा समूहसँग आबद्ध गर्ने ।

४.४ प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाको गुणस्तर

(क) प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई सम्भव भएसम्म विद्यालयमा समायोजित गर्न र विभिन्न प्रकारका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाका कक्षाहरूको प्रशासन तथा व्यवस्थापनलाई नजिकको विद्यालयसँग आबद्ध गराउन निर्देशिका तयार पार्ने,

(ख) बालबालिकाले अनुकूल सिकाइ वातावरण लगायत प्रारम्भिक सिकाइ विकासका मापदण्ड बाट फाइदा लिन सकून् भन्ने उद्देश्यले प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रममा गुणस्तरका न्यूनतम मापदण्ड कायम गर्ने र यसका लागि नियम तथा निर्देशिका निर्माण, अनुमोदन र कार्यान्वयन गर्ने,

(ग) प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाका सबै शिक्षकका लागि न्यूनतम योग्यता (कक्षा १०) र प्रारम्भिक सिकाइ विकासका मापदण्डका आवश्यकता अनुरूप पूर्वसेवाकालीन तालिम प्राप्त गरेको सुनिश्चित गर्ने । निर्धारित न्यूनतम योग्यता पूरा नगरेका सबै कार्यरत प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि एउटा समग्र क्षमता विकास योजना तर्जुमा तथा अनुमोदन गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,

(घ) निर्देशिका मार्फत न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण र प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरे नगरेको सम्बन्धमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट अनुगमन तथा निरीक्षण गराई सबै प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमहरूलाई प्राविधिक तथा प्रशासनिक सहयोग उपलब्ध गराउने ।

(ङ) प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा शिक्षकहरूको पारिश्रमिक कक्षा १० योग्यताका सरकारी कर्मचारीले पाए सरह गराउनुका साथै तिनका लागि वृत्ति विकासको मार्ग प्रशस्त गर्ने,

(च) प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाका पाठ्यक्रमलाई पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट स्तरीकृत गर्नुका साथै एक वर्षे र बहुवर्षे शिक्षण प्याकेज तयार गराउने । पहिलो प्याकेज एक वर्षे हुने र यो प्याकेज सबै प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कक्षाहरूमा अनिवार्य रूपमा पूरा गरेको हुनुपर्ने र दोस्रो बहुवर्षे प्याकेज बाल शिक्षा र विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरूका लागि ऐच्छिक गराउने,

(छ) प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा शिक्षाका लागि सक्षम शिक्षक उत्पादन गर्ने हेतुले आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका विद्यार्थीका लागि कक्षा ९ मा यस विषयको पाठ्यक्रमको प्रावधान राख्ने । यो मोड्युल सफलताका साथ पूरा गर्नेका लागि प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा सम्बद्ध प्राज्ञिक कोर्समा जानका लागि प्रोत्साहनका प्याकेज प्रदान गर्ने ।

(ज) प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्डका सूचकअनुसार बालबालिकाको समग्र विकासका लागि कक्षा कोठामा आधारित अन्तरक्रियात्मक मूल्यांकन पद्धतिको विकास गर्ने तथा शिक्षकहरूका लागि निर्देशिका जारी गर्ने ।

४.५ आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर

(क) सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधार, समावेशी पूर्वाधार र शिक्षक तथा शैक्षिक स्रोत सुनिश्चित गर्ने । शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीका आधारमा अनुगमन गरी सबैभन्दा बढी आवश्यकता भएका विद्यालयलाई प्राथमिकतामा राख्दै अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने र बाँकी विद्यालयहरूलाई सहयोग गर्ने ।

(ख) स्वीकृत निर्देशिका, अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि आवश्यक पूर्वाधारको आवश्यकता तथा कक्षा १-३ र कक्षा १-५

र बहुकक्षा बहुस्तर शिक्षणको आवश्यकता समेतलाई दृष्टिगत गरी कम जनसंख्या भएका ग्रामीण क्षेत्रको आवश्यकता सम्बोधन गर्न वैकल्पिक विद्यालय भवनका नमुना स्थापित गर्ने ।

(ग) महिला तथा अन्य जनजाति समूहको समतामूलक प्रतिनिधित्वका लागि निर्धारित कोटा सुरक्षित गर्दै कक्षा ६-८ का लागि योग्य विज्ञान, गणित र अंग्रेजी विषयका शिक्षकको व्यवस्था तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातको मापदण्ड अनुरूप आधारभूत शिक्षाको समग्र चक्रमा उत्तरदायी, सक्षम र योग्यता पुगेका शिक्षकको नियुक्ति सुनिश्चित गर्ने ।

(घ) विषय शिक्षकको कमीलाई सम्बोधन गर्ने रणनीति बनाउने र शिक्षण घण्टा (credit hour) लाई प्रमाणीकरण गरी सो योग्यतालाई शिक्षामा रोजगारी र प्राज्ञिक डिग्री हासिल गर्न तथा अध्यापन अनुमति पत्र लिने प्रयोजनका लागि प्रोत्साहन गरी अंग्रेजी, गणित र विज्ञान शिक्षणलाई सहयोग गर्दै शिक्षक सहयोग संरचना र सञ्जालको सुदृढीकरण गर्ने ।

(ङ) औपचारिक, अनौपचारिक तथा अरीतिक र वैकल्पिक शिक्षा प्रणालीको समकक्षता प्रमाणीकरणका लागि राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप तयार पार्ने ।

(च) जीवनोपयोगी सीप, व्यवहारिक सीप र मूल्यमा आधारित शिक्षाको प्रयोगलाई समेटिएको स्थानीय पाठ्यक्रम विकासको प्रावधान (प्रान्तीय समेत) सहित विद्युतीय तथा अन्तरक्रियात्मक शिक्षण सिकाइ स्रोतको परिचालन गर्ने गरी समग्र विद्यालय शिक्षा (कक्षा १-१२) को राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप विकास गर्ने ।

(छ) गुम्बा (बौद्ध), गुरुकुल (वैदिक), तथा मदरसा (मुस्लिम) जस्ता परम्परागत विद्यालय लगायतका सबै विद्यालयमा गुणस्तरका न्यूनतम मापदण्ड र सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन अनुगमन प्रणालीलाई सुदृढ गराउने ।

(ज) चरणबद्ध रूपमा राष्ट्रिय प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम लागु गर्ने । प्रारम्भिक कक्षा पढाइ र गणितको मूल्यांकनको नतिजामा आधारित रहेर पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा १-३ मा भाषा तथा गणितको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न उपयुक्त शैक्षणिक ढाँचा तथा सामग्रीको विकास लगायत कक्षा र तहगत सिकाइ सक्षमताका मापदण्डको विकास गर्ने ।

(झ) प्रारम्भिक कक्षामा माध्यम भाषा तथा मातृभाषा शिक्षण, विद्यालयहरूमा त्रैभाषिक शिक्षण अनुसरण गर्ने तथा नेपाली बाहेक अन्य मातृभाषा भएका बालबालिकाका लागि विषयका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने लगायत शिक्षाको माध्यम भाषाको नीति निर्धारण गर्ने । साथै थप शैक्षिक स्रोत सामग्री उपलब्ध गराउने तथा अंग्रेजी माध्यमबाट शिक्षण गर्ने विद्यालयहरूका लागि विषयका रूपमा अंग्रेजी पढाउन पठन सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने ।

(ण) कक्षा १-३, ५ र ८ मा नियमित रूपले विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय मूल्यांकन, प्रारम्भिक कक्षा पढाइ मूल्यांकन तथा प्रारम्भिक कक्षा गणित मूल्यांकन सञ्चालन गरी प्राप्त नतिजालाई वार्षिक रणनीतिक कार्यान्वयन योजना तथा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट निर्माणमा प्रयोग गर्ने ।

(त) शिक्षामा बाल क्लबको परिचालन गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न, पढ्ने बानी बसाल्न र क्षति न्यून गर्न आधारभूत शिक्षामा आपसी सहयोग सञ्जाल बढाउने ।

४.६ सक्षमता

- (क) स्थानीय सरकारहरूलाई तिनको क्षेत्राधिकार भित्र प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्रदान गर्ने र आवश्यक तथा सम्भावित स्थानमा विस्तारका लागि आवश्यक स्रोतको विनियोजन गर्न अभिप्रेरित गर्ने । गैरसरकारी तथा निजी संस्थाहरूलाई सेवाको पहुँच नपुगेका स्थानहरूमा प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाको सेवा उपलब्ध गराउन अभिप्रेरित गर्ने र विभिन्न सेवा प्रदायकहरूले सेवा प्रदान गर्ने क्रममा अनावश्यक दोहोरापना नहुने सुनिश्चित गर्ने ।
- (ख) नयाँ पूर्व प्राथमिक कक्षा तथा बाल विकास केन्द्रको स्थापना गर्न तथा समुदायबाट (विद्यालय लगायत) सञ्चालित दोस्रो वर्षको बाल विकास कार्यक्रमका लागि नियम तथा निर्देशिका तयार पारी कार्यान्वयन समेतमा विशेष ध्यान दिई स्थानीय सरकारका अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने क्षमता सुदृढ गर्ने ।
- (ग) स्वास्थ्य, पोषण, शिक्षा र सुरक्षामा एकीकृत पद्धतिबाट विद्यालयमा बालबालिकाका लागि अधिकतम नतिजा सुनिश्चित गर्न केन्द्रीय शाखाहरू बीच समन्वय सुदृढ गर्ने ।
- (घ) जिल्ला शिक्षा कार्यालय एवम् जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालयको सहयोगमा बहुक्षेत्रीय प्रारम्भिक बाल विकास योजना निर्माणका लागि अन्तरक्षेत्रीय समन्वय सुदृढ गर्ने ।
- (ङ) वर्तमान स्रोत केन्द्र प्रणाली तथा स्रोत व्यक्ति नियुक्ति पद्धतिमा परिमार्जन गरी त्यस्ता केन्द्रहरूमा परीक्षणका आधारमा स्रोत शिक्षक नियुक्ति पद्धति विकास गरी शिक्षण सिकाइको अनुगमन तथा निरीक्षण सुदृढ बनाउने ।
- (च) प्रत्येक शैक्षिक वर्षको सुरुमै पाठ्यपुस्तक विद्यालयमा पुऱ्याउने गरी निजी क्षेत्रलाई समेत छुपाइका सम्बन्धमा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराएर पाठ्यपुस्तक छुपाइ तथा वितरणको समयबद्ध योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।
- (छ) गुणस्तरीय लगानी र शिक्षक तथा सरोकारवाला व्यक्तिहरूको योगदान समेतलाई विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा प्रतिबिम्बित गराउन विद्यालय सुधार योजना (SIP) मा आधारित योजना प्रणालीलाई सुदृढ गराउने ।
- (ज) अनौपचारिक शिक्षाको अनुगमन तथा निरीक्षणका लागि स्थानीय संयन्त्र निर्माण गर्ने ।

६. साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ

६.१ परिचय

रोजगारी बजारको माग र उच्च शिक्षा बीचको कमजोर सम्बन्ध रहेको नेपाल जस्ता डुडुवा गाउँपालिकाको लागि साक्षरता र जीवनपर्यन्त सिकाइका कार्यक्रमहरूको ठूलो महत्व रहन्छ। सन् २००८ मा अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रले निरक्षरता उन्मूलनका लागि खास गरी प्रौढ साक्षरता र प्राथमिक शिक्षा विस्तार कार्यक्रम लगायतका कार्यहरूमा फर्कत राष्ट्रिय साक्षरता अभियान र त्यसपछि साक्षर नेपाल अभियान सञ्चालन गर्‍यो। परिणाम स्वरूप २०७३ साल असार सम्ममा २९ जिल्लालाई साक्षर जिल्ला घोषित गरियो। शैक्षिक योजना कार्यान्वयन भएको पहिलो वर्षभित्र थप ३० जिल्लालाई साक्षर जिल्ला घोषणा गर्ने योजना रहेको छ। हाल साक्षरता कार्यक्रम अन्तर्गत आधारभूत साक्षरता, साक्षरोत्तर कार्यक्रम र महिला लक्षित आयआर्जन कार्यक्रम रहेका छन्। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूले साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्दछन्। साक्षरताका सम्बन्धमा लैंगिक तथा क्षेत्रीय असमानता चिन्ताको विषय रहेका छन्। १६ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा सहरी क्षेत्रको ७७ प्रतिशतका तुलनामा ग्रामीण साक्षरता केवल ५७ प्रतिशत मात्र देखिएको छ। यसो हुनुको कारणमा जिल्ला र स्थानीय तहमा संस्थागत क्षमता तथा सहजकर्ताको योग्यता कम हुनु

६.२ उद्देश्य तथा रणनीति

शैक्षिक योजनामा साक्षरता र जीवनपर्यन्त सिकाइका उद्देश्य देहाय अनुसार छन् युवा तथा प्रौढहरूमा कार्यमूलक साक्षरताका अभिवृद्धि गर्नु र पढ्ने बानीको विकास गराउनु। शैक्षिक योजनाको साक्षरता र जीवनपर्यन्त सिकाइका रणनीति रहने छ।

६.३ समता

- (क) पुस्तकालय तथा सामुदायिक वाचनालयहरूको विस्तार गरी निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमको स्तरोन्नति गर्ने,
- (ख) जीवनपर्यन्त शिक्षाको प्रमुख संयन्त्रका रूपमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना गर्ने ;

६.४ गुणस्तर

- (क) रोजगारी र सीप विकासलाई जोड दिने वृत्तिमा आधारित कार्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन गर्ने।
- (ख) आधारभूत तथा पुनर्ताजगी तालिमका अवसर प्रदान गरी सहजकर्ताको प्राविधिक क्षमता विकास गर्ने।

६.५ सक्षमता

- (क) समन्वयात्मक रूपमा साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कार्यक्रमको विकास, योजना तथा कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकारलाई सशक्तीकरण गर्ने,
- (ख) नागरिक समाज जस्ता प्राथमिक सरोकारवाला तथा स्थानीय सरकारसँग समन्वय गरी राष्ट्रिय स्वयम् सेवा अभियान सञ्चालन गर्ने।

७. अन्तर सम्बन्धित विषयहरू

७.१ शिक्षक व्यवस्थापन र पेसागत विकास

मागमा आधारित पेसागत विकास र कार्य सम्पादनमा सक्षम तथा उत्तरदायी शिक्षक व्यवस्थापन शैक्षिक योजनाको परिवर्तनको सिद्धान्तका प्रमुख तत्वहरू मध्ये एक हो । यस योजनाले शिक्षकलाई शिक्षाको गुणस्तर सुधारको प्रमुख कारक मानेको छ । त्यसकारण योजनाको कुल बजेटको लगभग ७० प्रतिशत रकम शिक्षक तलबमा खर्च हुने छ । योजनाका कार्यक्रमप्रति शिक्षकहरूका पेसागत संगठनद्वारा ग्रहण गर्ने मजबुत स्वामित्व यस योजनाको सफलताका लागि महत्वपूर्ण पक्ष रहने छ । अभि संघीयता अन्तर्गत हुने शिक्षा प्रणालीको विकेन्द्रीकरणको अपेक्षा अनुरूप शिक्षकहरूको व्यवस्थापन तथा पेसागत विकासका स्वरूपमा गर्नुपर्ने परिमार्जनको महत्व भन्ने बढी रहने छ । शिक्षक व्यवस्थापनका सन्दर्भमा संघीय तहका शिक्षक सेवा आयोगले शिक्षक प्रमाणीकरणका कार्यलाई निरन्तरता प्रदान गर्नुका साथै प्रान्तका लागि शिक्षक छनोट, नियुक्ति, तथा पदोन्नतिका कार्यहरू गर्ने छन् । स्वामित्व सुनिश्चित गर्ने हिसाबले स्थानीय निकायहरूलाई शिक्षक छनोट र नियुक्तिमा सहभागी गराइने छ । स्थानिय तहमा शैक्षिक तालिम केन्द्र बनाइने छ । आफ्नो कार्यकाल भित्र निर्धारित समयमा शिक्षकहरू पुनः तालिम केन्द्रमा सेवाकालीन तथा पुनर्ताजगी तालिमका लागि जाने छन् । सिकाइको सीपलाई शिक्षणमा रूपान्तरण गर्ने सन्दर्भमा तालिम लिइरहेका शिक्षकलाई अग्रज शिक्षकको सहयोगसँग आबद्ध गराइने छ । शिक्षकहरूलाई निरन्तर मूल्यांकन प्रक्रियामा पनि सक्षम बनाई उनीहरूले कक्षाकोठामा अपनाएका रणनीतिले सिकाइमा पारेको असर निरूपणमा सहयोग पुऱ्याइने छ र मूल्यांकनले सिकारूको आवश्यकता तथा रूचिको अनुसारको सम्बोधन गर्ने । सेवाकालीन तालिम तथा पेसागत विकासका क्रममा शिक्षकहरूलाई आफैं तथा समकक्षी साथीहरूबाट गराइने मूल्यांकनका लागि अभिप्रेरित गरिने छ । यसबाट शिक्षकले आफ्नो पेसागत विकासका आवश्यकताको आफैं पहिचान गर्न सक्ने छन् ।

७.२ उद्देश्य

शैक्षिक योजनाका शिक्षक व्यवस्थापन तथा पेसागत विकासका उद्देश्य देहाय अनुरूप छन् विद्यार्थीको सिकाइ प्रक्रियामा सहजीकरण गर्न शिक्षकको योग्यता तथा पेसागत सक्षमताको अभिवृद्धि गर्नु, योग्य तथा सक्षम शिक्षक उपलब्ध गराउनु, शिक्षण सिकाइको दिन र शिक्षकले काममै बिताउने समय सरकारको नियम तथा निर्देशन अनुसार परिपालित भएका सुनिश्चित गर्नु, शिक्षक तथा विद्यार्थी बीच शिक्षण सिकाइका लागि उच्च अभिप्रेरणा तथा मनोबल कायम राख्नु ।

८. कार्यक्रम विवरण

८.१ आधारभूत शिक्षा

(प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षा सहित)

८.२ कार्यक्रम विवरण

आधारभूत शिक्षामा प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा र अनौपचारिक/वैकल्पिक शिक्षा समेत समेटिएको छ । विद्यालय प्रवेशको तयारीका लागि एक वर्षे प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा र विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय जाने उमेर समूहका बालबालिकालाई औपचारिक आधारभूत शिक्षामा पुनः फर्काउन अनौपचारिक/वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ ।

प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा - शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न विभिन्न पृष्ठभूमिका बालबालिकाको सिकाइ आवश्यकता अनुसार अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि न्यूनतम पूर्वाधार सुनिश्चित गरेर विभिन्न मोडेलका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा सेवाको विस्तार गरिने छ । नयाँ स्थापना भएका तथा साविकदेखि सञ्चालनमा रहेका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमले प्रदान गर्ने सेवाको स्तर सुधारका दृष्टिले तिनको मानकीकरण र अनुगमन तथा प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराइने छ । समुदाय तहका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय सरकारको भूमिका महत्वपूर्ण रहने छ । सेवाको पहुँच कम भएका क्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि गैरसरकारी तथा निजी सेवा प्रदायकहरूलाई परिचालन गरिने छ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरूलाई सञ्चालन र आवश्यक स्रोत परिचालन गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरिने छ । शिक्षा शाखाले प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा सहजकर्ताका लागि गुणस्तरका न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरेर यस तहको सिकाइ उपलब्धिको सुधारका प्रयत्न अगाडि बढाउने छ । यसका लागि कार्यरत सहजकर्ताको क्षमता विकास योजना तर्जुमा गरी तिनका सेवाको प्रमाणीकरण गर्नका साथै कार्य सम्पादन प्रोत्साहनका प्याकेज अगाडि ल्याइने छ । शैक्षिक योजनाले अवलम्बन गरेका गुणस्तर सुधारका मुख्य रणनीतिमध्ये सबै प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाका सेवाहरूलाई आधारभूत विद्यालय संरचनाको अंगका रूपमा स्थापित तथा सञ्चालित गर्नु एक हो । यसका साथै योजना कार्यान्वयनको पहिलो वर्षभित्र घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, संस्थागत विद्यालयमा आधारित तथा सामुदायिक विद्यालयमा आधारित सबै प्रकारका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा केन्द्रहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न गुणस्तरका मापदण्ड, सञ्चालन कार्यढाँचा र निर्देशिका तयार पारी कार्यान्वयन गरिने छ । शैक्षिक योजनाले अभिभावक तथा समुदायलाई शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा सक्रिय सहभागी बनाउन राखेका अभिभावक शिक्षाका प्रावधानले विद्यालय जाने उमेरका आफ्ना बालबालिकालाई आधारभूत शिक्षामा भर्ना गर्न अभिभावकहरू अभिप्रेरित हुने छन् । जिल्लाहरूमा थुप्रै अभिभावक शिक्षा तथा स्थानीय निकायका लागि प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । संघीयताको परिप्रेक्ष्यमा स्थानीय निकाय नै प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा सञ्चालनको प्रमुख जिम्मेवार हुने भएकाले आफ्ना जिम्मेवारी सही प्रभावकारी ढंगबाट निर्वाह गर्न सकून् भन्नाका लागि अभिमुखीकरणको आवश्यकता महसुस भएको हो ।

आधारभूत शिक्षा : आधारभूत शिक्षामा लिंग, गरिबी, अपांगता, सीमान्तकृत समुदाय तथा दुर्गम स्थानको बसोबास लगायतका कारणले पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा देखिएको असमानता न्यूनीकरण गर्न समताको सबल रणनीति कार्यान्वयन गरिने छ । यस रणनीतिको कार्यान्वयन दुई खालको पद्धतिबाट गरिने छ - (१) असमानतामा आधारित संयुक्त सूचकांकका आधारमा सबै तहका असमानताहरू पत्ता लगाइने छ (२) प्राप्त नतिजा अनुसार सञ्चालनरत कार्यक्रम तथा रणनीतिको औचित्य स्थापित गराउने वा आवश्यकता अनुरूप कार्यक्रमका नतिजाको थप विश्लेषण र कार्यान्वयनका लागि नयाँ रणनीति लक्षित गरिने छन् । यस्ता लक्षित रणनीतिको नतिजाको निरन्तर अनुगमन र विश्लेषणका आधारमा भावी कार्यान्वयनलाई मार्गनिर्देश गरिने छ । यसैगरी लिंग, जात तथा सांस्कृतिक भिन्नताका आधारमा पहुँच, छात्रवृत्ति वितरण र प्रारम्भिक कक्षामा मातृभाषामा शिक्षाका अवसर जस्ता असमानता निराकरण गर्न नीति निर्देशहरूको पुनरावलोकन गरिने छ । अपांगता भएका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताको सुनिश्चितता आधारभूत शिक्षाको प्राथमिकतामा पर्दछन् । यसका लागि पहुँच वृद्धितर्फ लक्षित सहयोग प्रणालीको सुदृढीकरण गरिने छ । योजनाको प्रथम पाँच वर्षभित्र विभिन्न प्रकारका अपांगताको सम्बोधनका लागि तयार पारिएको मार्गदर्शनको पुनरावलोकन तथा अद्यावधिकीकरण गरिने छ । गुणस्तर सुधारका सम्बन्धमा विद्यार्थीका लागि न्यूनतम गुणस्तरको सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्न विभिन्न खालका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् । विद्यालयहरूले न्यूनतम गुणस्तरका मानक तथा सिकाइ उपलब्धि पूरा गरे नगरेको निरन्तर अनुगमन गरिने छ । सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा पूर्वाधार, समावेशिता, शिक्षक तथा शैक्षिक स्रोत जस्ता अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि आवश्यक पूर्वाधार पूरा गर्न प्रोत्साहन गरिने छ र शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि आवश्यक पूर्वाधारका सूचक अनुरूप तिनको अनुगमन गरिने छ । यसका अतिरिक्त कक्षा १-३ का विद्यार्थीका पढाइ तथा गणितका सीपको जग बलियो गराएर विद्यालय शिक्षाको चक्रभर सिकाइ उपलब्धि बढाउने उद्देश्यले प्रारम्भिक कक्षामा पढाइ कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

८. सुशासन, व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन

८.१ सुशासन व्यवस्थापन

राज्य बृहत् पुनर्संरचना तर्फ अग्रसर भइरहेका बेला विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आउने छ । नेपालको संविधानको प्रावधान अनुसार संघीय तथा प्रान्तीय सरकार गठन हुने छन् । यसै अवधिमा हालै संशोधित शिक्षा ऐन अनुसार विद्यालयहरूको पनि पुनर्संरचना हुने छ । उक्त पुनर्संरचनाका लागि सहजीकरण प्रक्रियाको थालनी भइसकेको भए तापनि शिक्षा शाखा र यस अन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरूको मुख्य पुनर्संरचना शैक्षिक योजना कार्यान्वयन भएको ५ वर्षपछि मात्र पूरा हुने छ । यस योजनाको सञ्चालन तथा कार्यान्वयनमा दुई आयामिक रणनीति अवलम्बन हुने ।

विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा प्रान्तीय तथा स्थानीय तहमा क्षमता सम्बन्धी व्यवधान उत्पन्न हुने सम्भावना रहने हुँदा क्षमता विकासको आवश्यकता टड्कारो देखिन्छ । वर्तमान पद्धतिबाट संघीयतामा संक्रमण गर्दा (१) प्रान्तीय तथा स्थानीय तहको संगठनात्मक ढाँचाको डिजाइन गर्न (२) कानूनी आवश्यकता पूरा गर्न (३) क्षमताका अवरोधको सम्बोधन गर्न (४) वर्तमान स्वरूपको रूपान्तरण गर्न केही समय लाग्न सक्छ । त्यति बेलासम्म शैक्षिक योजना कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि वर्तमान संरचनाकै क्षमता विकास गरी उपयोगमा ल्याउनुपर्ने हुन्छ । यस परिप्रेक्षमा शैक्षिक योजनाको कार्यान्वयनका लागि थुप्रै कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएका छन् ।

८.२ शैक्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन व्यवस्था

शैक्षिक योजना कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्दा विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा मूल्यांकनका अवधिमा देखापरेका चुनौती र पत्ता लागेका कमी कमजोरीको न्यूनीकरण गर्नुपर्ने छ । शिक्षाको गुणस्तरीय सेवा प्रवाह तथा विद्यार्थीको सिकाइमा उल्लेख्य सुधार गर्दै शैक्षिक योजनाको परिवर्तनकारी कार्यसूचीलाई अगाडि बढाउनुपर्ने छ । शैक्षिक कार्यक्रमका अवधिमा संघीयताको पूर्ण कार्यान्वयन हुने अपेक्षा गरिएको छ । परिणामतः राज्यमा संघीय, प्रान्तीय र स्थानीय सरकार स्थापित हुने छन् । यसका लागि विद्यमान कानून तथा नियमन कार्यढाँचामा परिवर्तन गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै विभिन्न तहका सरकारको काम, कर्तव्य र अधिकारको बाँडफाँड पनि गर्नुपर्ने हुन्छ । राज्य पुनर्संरचनाले पूर्णता प्राप्त नगरेसम्म शैक्षिक योजनाको कार्यान्वयनको जिम्मेवारी शिक्षा शाखाले नै वहन गर्नुपर्ने ।

८.३ स्थानीय तहको व्यवस्थापन संरचना

गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न वित्तीय स्रोत जुटाउनु, सञ्चालनको सुपरिवेक्षण गर्नु लगायत प्रशासकीय तथा भैपरी कार्यमा सहयोग गर्नु गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको दायित्व हुने छ । शिक्षा लगायतका क्षेत्रमा स्थानीय विकासका लक्ष्य अनुरूप प्रगति सुनिश्चित गर्न अनुगमन तथा मूल्यांकनको जिम्मेवारी पनि स्थानीय निकायमै रहन्छ । यसका अतिरिक्त सामाजिक-आर्थिक रूपले पिछडिएका तथा सीमान्तकृत समुदायका विशेष आवश्यकता पूरा गर्न चाहिने रणनीति तथा कार्यान्वयन योजना निर्माणको जिम्मेवारी पनि यही निकायमा रहन्छ । यी रणनीति कार्यान्वयनका लागि स्थानीय निकायले आर्थिक लगानी पनि गर्नुपर्ने हुन्छ ।

५.४ विद्यालय तहको व्यवस्थापन

प्रत्येक विद्यालयमा निर्वाचित अध्यक्ष सहितको विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहने छ । विद्यालयको समग्र व्यवस्थापन र शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी यसै समितिको हुने छ । विद्यालय व्यवस्थापन समितिले शिक्षक तथा स्थानीय सरोकारवालासँग मिलेर प्रामाणिक शैक्षिक व्यवस्थापनको सूचना प्रयोग गरी सुरक्षित विद्यालयको अवधारणा अनुसार शैक्षिक निरन्तरता, प्रतिकार्य र पूर्व तयारीको क्षमता निर्माण आदिलाई ध्यानमा राखेर विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने छन् । विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालयको आन्तरिक व्यवस्थापन तथा दैनिक कार्य सञ्चालनमा शिक्षक अभिभावक संघले सहयोग पुर्याउँछ । प्रधानाध्यापकले शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्यांकन, शिक्षकले काममा बिताउने समयको अनुगमन, शिक्षकको सक्षमता विकास आदि लगायत विद्यालयको प्राविधिक पक्षमा ध्यान केन्द्रित गर्छन् । शैक्षिक योजना सम्बद्ध विद्यालय तहका अन्य व्यवस्थापन देहाय अनुसार छन्: (क) विद्यालयको वार्षिक बजेट निर्माणका क्रममा विद्यालयका आवश्यकताको पहिचान र प्राथमिकीकरण (नयाँ भवन निर्माण, उपकरणहरूको आपूर्ति, विज्ञान प्रयोगशाला, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला, आदि) तथा प्राविधिक सुपरिवेक्षण मार्फत नियम, निर्देशनको परिपालनाको सुनिश्चितता आदिबाट खरिद प्रक्रियाको सुदृढीकरण गर्ने ।

(ख) नमुना विद्यालयहरूबाट शुरू गरी क्रमशः विद्यालयलाई बढी स्वयत्तता प्रदान गर्ने,

(ग) नमुना विद्यालयबाट शुरू गरी क्रमशः सबै विद्यालयमा छुट्टै प्रधानाध्यापकको प्रावधान मार्फत विद्यालय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण गर्ने,

(घ) प्रधानाध्यापकलाई विद्यालय व्यवस्थापन र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई नीतिगत निर्देशनको जिम्मेवार बनाउने,

(ङ) विद्यालयहरूमा स्वीकृत मापदण्ड अनुसार गैर शिक्षक कर्मचारी उपलब्ध गराउने,

(च) विद्यालयहरूले नियमित रूपमा अभिभावक तथा सरोकारवालालाई वित्तीय तथा शैक्षिक कार्यक्रमबारे जानकारी गराउने, (छ) वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन र जिल्ला तथा स्थानीय विद्यालय व्यवस्थापनका लागि सम्बद्ध निकायहरूलाई जिम्मेवार बनाउने,

(ज) विद्यालयहरूले नियमित रूपले कार्य सम्पादन मूल्यांकन तथा स्वमूल्यांकन गर्नुपर्ने ।

१०. वित्तीय व्यवस्था

१०.१ परिचय

शिक्षाको वित्तीय प्रणालीमा केन्द्रीय, प्रान्तीय तथा स्थानीय सरकारका साथै समुदायको साभेदारी रहने छ। स्रोत साधनको परिचालनका लागि सरकारको दृढ प्रतिबद्धता, निजी क्षेत्रसँग साभेदारीको प्रबन्ध र स्थानीय सरकार तथा समुदायबीच खर्च साभेदारीको व्यवस्थाको आवश्यकता पर्ने छ। यस्ता बहुपक्षीय पद्धति केवल कोष संकलनका लागि मात्र नभई प्रमुख साभेदारहरू बीच सुदृढ स्वामित्व तथा जवाफदेहिताको अभिवृद्धिका लागि पनि आवश्यक पर्ने छ। वित्तीय व्यवस्थापन, प्रतिवेदनको तयारी तथा सामाजिक परीक्षणलाई संस्थागत गर्ने सम्बन्धमा स्थानीय सरकारको क्षमता वृद्धि शैक्षिक योजनाको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो। समता रणनीति (शिक्षा विभाग, २०१४) को कार्यान्वयन र न्यायोचित स्रोत विनियोजनका लागि समतामा आधारित सूत्रको सुदृढीकरण गरी गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक र समावेशी पहुँच सुनिश्चित गर्न शैक्षिक लगानीको प्राथमिकीकरण गर्नु अति आवश्यक छ।

१०.२ उद्देश्य, नीति निर्देश तथा रणनीतिहरू

शैक्षिक योजनाका लागि वित्तीय नीतिका उद्देश्य देहाय अनुसार छन्:

- शैक्षिक विकासका लागि पर्याप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु।
- शैक्षिक नीति निर्देशका लागि पर्याप्त स्रोत साधन उपलब्ध गराउनु।
- उपलब्ध स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु।

शैक्षिक योजनाको वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धी नीति निर्देशहरू देहाय अनुसार छन्:

- (क) एक वर्षे प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा समेत विद्यालय शिक्षाको समग्र आर्थिक दायित्व सरकारले व्यहोर्ने,
- (ख) संघीय, प्रान्तीय तथा स्थानीय सरकारहरू बीच लागत साभेदारी गर्ने,
- (ग) सरकारी शैक्षिक अनुदान खर्च गर्ने प्रमुख एकाइ विद्यालय भएकाले शिक्षाको न्यूनतम गुणस्तर सुनिश्चित गर्न विद्यालयलाई जवाफदेही बनाउने,
- (घ) शैक्षिक लगानीमा निजी तथा सार्वजनिक निकायको भूमिका बढाउने,
- (ङ) पहुँच तथा गुणस्तरको सुधारजस्ता प्राथमिकता क्षेत्रमा बाह्य सहयोग जुटाउने,

शैक्षिक योजनाका लागि वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धी रणनीतिहरू देहाय अनुसार छन्:

- (क) सूत्रमा आधारित स्रोत विनियोजन (जस्तै: आधारभूत/प्रतिबद्ध अनुदान, प्रोत्साहन अनुदान, विशेष प्याकेज अनुदान) पद्धतिलाई अंगीकार गर्ने,
- (ख) नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धतिलाई अंगीकार गर्ने,
- (ग) संघीय, प्रान्तीय तथा स्थानीय सरकारहरूका भूमिका तथा जिम्मेवारीमा समन्जस्य कायम गर्न शिक्षा क्षेत्रमा समग्र लगानीको ढाँचाको कार्यान्वयन गर्ने,
- (घ) ठूला, आवासीय तथा विशेष आदि विद्यालयहरूको विकास, त्यस्ता विद्यालयका लागि प्रति एकाइ लागत अनुमान तथा एकमुष्ट अनुदान वितरणको मानकका रूपमा अनुमोदन गरिएका न्यूनतम मापदण्ड कायम गर्न र लगानीको प्रतिफल सुनिश्चित गर्न लागत/प्रतिफल विश्लेषणको प्रणालीको विकास गर्ने,
- (ङ) सार्वजनिक खर्चको अनुगमन सर्वेक्षण, सेवा प्रवाह सर्वेक्षण, नियमित अनुगमन, सार्वजनिक सुनुवाइ र जिल्ला तथा विद्यालय तहमा प्रतिवेदन प्रवोधीकरण मार्फत प्रत्येक विद्यालयमा असल शासन तथा वित्तीय अनुशासन सुनिश्चित गर्ने,

- (च) स्वीकृत सूचकका आधारमा शैक्षिक योजनाको बाह्य लगानीको प्रतिफलको वार्षिक अनुगमन गर्ने तथा नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन प्रणाली लागु गरी लगानीको मूल्य प्रति उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्ने,
- (छ) सरकारको वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली तथा सार्वजनिक खरिद प्रणालीको दृढताका साथ परिपालना गर्ने, (ज) योजना र बजेट तर्जुमा चक्रसँग अनुकूलन हुने गरी बाह्य सहायताको समग्र प्रतिबद्धता तथा अतिरिक्त ननपुल स्रोतको प्रतिबद्धता निर्धारित समय भित्रै उपलब्ध हुने सुनिश्चितता गर्ने,
- (झ) संयुक्त वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली प्रतिको बढ्दो लगानीका साथै आचार संहिताको परिपालना र साभ्ता व्यवस्थापन एवम् प्रक्रियाको प्रवर्धन गर्ने ।

१०.३ शिक्षा खर्च

नीतिहरू

- (क) एक वर्षे प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा लगायत विद्यालय शिक्षाका लागि संघीय तथा प्रान्तीय सरकारले लागत साभ्देदारी गर्ने छन् । शिक्षा प्राप्त नागरिक अधिकार हो भन्ने प्रतिबद्धता अनुरूप काम गर्ने ।
- (ख) शिक्षामा लगानी गर्दा प्रत्येक विद्यालयमा अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधार पूरा गर्न, कार्य सम्पादनमा सुधारका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउन तथा त्यस्ता मापदण्ड पूरा गर्न उपलब्ध स्रोत साधनले नपुग हुने विद्यालयलाई समताका आधारमा थप स्रोत उपलब्ध गराउन विद्यालयलाई ध्यान विशेष दिने छ ।
- (ग) सामाजिक आर्थिक रूपले पिछडिएका तथा सीमान्तकृत समूहका विद्यार्थीको शिक्षामा सहज पहुँच सुनिश्चित गर्न माध्यमिक शिक्षामा निजी सार्वजनिक साभ्देदारीको प्रवर्धन गरिने छ ।
- (घ) सरकारको वैदेशिक सहायता नीति को परिधि भित्र रही सरकारको प्रमुख सुधारको कार्यसूची कार्यान्वयनमा टेवा पुऱ्याउन वित्तीय न्यूनता हुन नदिन नतिजामा आधारित वित्तीय पद्धति अवलम्बन गरिने छ ।

रणनीतिहरू

- (क) स्थानीयतह को शिक्षा सम्बन्धी दायित्व सुनिश्चित गर्न एउटा समग्र लगानी तथा लागत साभ्देदारीको ढाँचाको विकास गरिने छ ।
- (ख) विद्यालयहरूलाई केन्द्रीय रूपमा निर्धारित सिकाइका मापदण्ड पूरा गर्न सक्षम गराउनका लागि विद्यालयहरूमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात, आधारभूत विद्यालयका लागि पाठ्यपुस्तक तथा अन्य शिक्षण सिकाइ सामग्री आपूर्ति लागतको विश्लेषणका आधारमा रकम विनियोजनका लागि सूत्रको निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ । अनुदान वितरणको सूत्र निर्धारण गर्दा माध्यमिक शिक्षाका हकमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात र विद्यालयमा पढाइ हुने विषय संख्यालाई समेत आधार बनाइने छ । पातलो बस्ती भई बहु कक्षा बहुस्तर पद्धतिबाट अध्यापन गराउँदै आएका, विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थी भएका र उच्च विभेद भएका विद्यालयहरूका लागि थप सहयोग प्रदान गरिने छ ।
- (ग) शिक्षाको पूर्ण चक्रलाई समेट्न पहिला आधारभूत शिक्षाबाट आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षामा जोड दिइने छ ।
- (घ) निजी सार्वजनिक साभ्देदारीलाई माध्यमिक र उच्च शिक्षामा केन्द्रित गराइने छ । अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी निकाय तथा समुदायसँग स्रोत साभ्देदारीको प्रवर्धन गरिने छ ।
- (ङ) स्रोत न्यूनताको सम्बोधनका लागि शिक्षा क्षेत्रमा प्राप्त बाह्य सहायतालाई क्षेत्रगत पद्धतिसँग आबद्ध गराइने छ । बाह्य सहायताका प्रकार बजेट सहयोग, तोकिएको कामका लागि सहयोग, प्रत्यक्ष सहयोग, प्राविधिक सहायता तथा वस्तुगत सहयोग आदि हुने छन् । सहयोगका प्रकार तथा तहको निर्धारण सरकारी प्राथमिकताका आधारमा गरिने छ ।

११. क्षमता तथा संस्थागत विकास

शैक्षिक योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि शिक्षा प्रणालीको क्षमता विकास सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष हो । शिक्षा शाखा एवम् यसका निकाय तथा संस्थाहरूबाट निर्धारित काम, कर्तव्य र जिम्मेवारी सफलतापूर्वक निर्वाह गर्नका लागि क्षमता विकासको जरूरत पर्दछ ।

११.१ कार्यक्रम विवरण

नेपालको संविधानले शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय सरकारका एकाइहरूको ठूलो भूमिका हुने देखाएको छ । शैक्षिक योजना अन्तर्गतको क्षमता विकास कार्यक्रम अन्तर्गत एउटा क्षमता र संस्थागत विकास योजना तयार पारिने छ । यो योजना निम्नलिखित कुराहरूमा आधारित हुने छः।

- (१) शैक्षिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता र विद्यमान क्षमता बीचको कमी लाई पूरा गर्ने ।
- (२) नीतिगत तथा कानूनी प्रावधान, व्यवस्थापन तथा उत्तरदायित्वको संयन्त्रको विकास गर्ने शिक्षा शाखा र यस अन्तर्गतका निकाय तथा संस्थाको क्षमता विकास गर्ने ।
- (३) तोकिएका काम, कर्तव्य र उत्तरदायित्व बहन गर्ने मानवीय संसाधनको विकास गर्ने । यसका अतिरिक्त प्रभावकारी शैक्षिक सेवा प्रवाहका लागि विद्यालयको पूर्वाधारको विकास तथा सुधार कार्यालयको भवन निर्माण, यातायातका साधन, उपकरण तथा आपूर्ति आदिको व्यवस्था गरिने छ ।

११.२ शैक्षिक योजनाले निम्न लिखित कार्यक्रम प्रस्ताव गरेको छः

- (क) शैक्षिक योजनाका उद्देश्य प्राप्त गर्न चाहिने संस्थागत क्षमता, लगानीका प्रमुख क्षेत्र र आवश्यक रणनीतिको पहिचान गरी प्राप्त नतिजाका आधारमा क्षमता तथा संस्थागत विकास योजनाको तर्जुमा गर्न संस्थागत आवश्यकताको लेखाजोखा र प्राविधिक सहायताको कार्यढाँचा तयार पारिने छ ।
- (ख) स्थानीय तहको वर्तमान शिक्षा प्रणालीलाई एउटा संक्रमणकालीन समय मानी योजना निर्माण गरिने छ ।
- (ग) स्थानीय तहहरूमा प्राविधिक संरचना तयार पारी तिनले सम्पादन गर्नुपर्ने पाठ्यक्रम विकास, शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास, परीक्षा तथा प्रमाणीकरण एवम् अनुगमन जस्ता प्राविधिक जिम्मेवारी पूरा गर्न क्षमता विकास गरिने छ ।
- (घ) शिक्षक व्यवस्थापन, विद्यार्थी मूल्यांकन, शिक्षकको सक्षमता र योग्यताको मूल प्रवाहीकरणका लागि निर्देशिका तयार पारिने छ ।
- (ङ) अंग्रेजी, विज्ञान तथा गणित शिक्षणका लागि तालिम प्रदान गर्ने जस्ता प्राविधिक कार्य सम्पादनका लागि केन्द्र तथा तल्ला तहमा मानवीय संसाधनको क्षमता विकास गरिने छ ।
- (च) सूचना तथा सञ्चार प्रविधि गुरु योजनाको पुनरावलोकन र कार्यान्वयन मार्फत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार गर्दै शिक्षा प्रणालीको व्यवस्थापनका लागि मानवीय पूँजी, सीप तथा विज्ञताको विकास गरिने छ ।
- (छ) माध्यमिक शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइ सामग्रीको विकास र प्रयोग गरी वेबमा आधारित सिडी तथा डिभिडी जस्ता सिकाइ सामग्रीको प्रयोगबाट विज्ञान तथा गणित शिक्षणमा सुधार गरिने छ ।
- (ज) विद्यालयमा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकनको सुधारका लागि तालिम कार्यक्रम तथा सहयोग सामग्रीको विकास गरिने छ ।
- (झ) विद्यालयको सुधारका लागि प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई तालिम प्रदान गरिने छ ।

शैक्षिक योजना अध्ययन गर्दा देखिएका मुख्य मुख्य शिक्षा सम्बन्धित तथ्यांकहरू

२०७५

हालको साक्षरताको अवस्था

गाउँपालिका क्षेत्रको साक्षरताको स्थिति हेर्दा पुरुष साक्षरता ६७.३८ प्रतिशत र महिला साक्षरता ५२.८३ प्रतिशत रहेको छ । साथै समग्रमा यस गाउँपालिकाको साक्षरता ६०.१० प्रतिशत र निरक्षरता ३९.९१ प्रतिशत रहेको छ । हालको साक्षरता सम्बन्धी वडागत विवरण देहायप्रस्तुत गरिएको छ ।

हालको साक्षरताको अवस्था

वडा नं.	साक्षरताको स्थिति (प्रतिशतमा)			निरक्षरताको स्थिति (प्रतिशतमा)		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	५५.४३%	४१.१३%	४८.२८%	४४.५७%	५८.८७%	५१.७२%
२	६३.५१%	४६.४१%	५४.९६%	३६.४९%	५३.५९%	४५.०४%
३	६७.०५%	५०.५७%	५८.८१%	३२.९५%	४९.४३%	४१.१९%
४	७०.७०%	५७.२५%	६३.९८%	२९.३०%	४२.७५%	३६.०२%
५	८४.९६%	७६.६५%	८०.८०%	१५.०४%	२३.३५%	१९.२०%
६	६२.६२%	४४.९७%	५३.७९%	३७.३८%	५५.०३%	४६.२१%
जम्मा	६७.३८%	५२.८३%	६०.१०%	३२.६२%	४७.१७%	३९.९०%

शैक्षिकस्तर अनुसार जनसंख्या विवरण

गाउँपालिका भित्रको शिक्षाको स्तर अनुसार जनसंख्याको स्थितिलाई हेर्दा आधारभूत तहको शैक्षिक उपलब्धी हासिल गरेकाहरूको संख्या ८६०२ रहेको छ भने स्नातकोत्तर गर्नेहरूको संख्या १४८ जना रहेको छ । यन्य स्तरअनुसारको वडागत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

शैक्षिकस्तर अनुसार जनसंख्या विवरण

वडा नं.	शैक्षिकस्तर अनुसार जनसंख्या									
	पूर्व प्राथमिक	आधारभूत	माध्यमिक	स्नातक	स्नातकोत्तर	एमफिल वा पिएचडी	प्राविधिक एसएलसी	साधारण लेखपढ	निरक्षर	कम उमेर
१	१७६०	११२८	३१२	८९	२९	४	४	३९२	३५९७	३२३
२	२९०८	९८५	३०६	८२	२९	८	७	१०५२	४१८२	१५०
३	१५०४	१६१०	४२६	१२७	७	१	२	७१८	२४१०	६१६
४	४३५	१९५१	३५५	२८	१०	०	२२	३७१	१४६०	२९९
५	१९२४	२११८	९८२	२३६	३३	३	३	६२५	१०५०	३५४
६	१९९२	८१०	५०३	१६८	३८	४	१२	८२८	२८१७	८२०
जम्मा	१०५२३	८६०२	२८८४	७३०	१४६	२०	५०	३९८६	१५५१६	२५६२

कक्षा १० र कक्षा ८ मा विद्यालय छोडनेका विद्यार्थी संख्या

यस गाउँपालिकामा १० कक्षा नपुग्दै विद्यालय छोडनेका विद्यार्थी संख्या १३३० र ८ कक्षा नपुग्दै विद्यालय छोडने विद्यार्थी संख्या १४४५ रहेको देखिन्छ। वडागत रूपमा घरपरिवार समेतको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

आधारभूत शिक्षा पुरा गर्ने विद्यार्थी

वडा नं.	विद्यालय छोडनेको अवस्था					
	कक्षा १० नपुग्दै बिचैमा छोड्ने			कक्षा ८ पढेर छोड्ने		
	छोड्ने परिवार	नछोड्ने परिवार	छोड्ने संख्या	छोड्ने परिवार	नछोड्ने परिवार	छोड्ने संख्या
१	८७	१६८६	३४०	१४७	१६२६	३८८
२	१२५	१७४१	१४७	१३३	१७३३	१४३
३	२०१	८७७	२९१	३०५	७७३	४८८
४	११६	६८१	१८०	५७	७४०	८८
५	१६९	१२४३	२२०	१४८	१२६४	१९०
६	१०९	१२४२	१५२	११२	१२३९	१४८
जम्मा	८०७	७४७०	१३३०	९०२	७३७५	१४४५

कक्षा १० र कक्षा ८ मा विद्यालय छोडनेकारणका विद्यार्थी संख्या

यस गाउँपालिकामा विद्यालय छोडनेका विद्यार्थी मुख्य कारणहरूमा आर्थिक अवस्थामा १४६६ देखियो अन्यकारण हरुको विवरण वडागत रूपमा देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका १: विद्यालय छोड्ने कारणहरूको विवरण

वडा नं.	कारण अनुसार विद्यालय छोड्नेहरूको विवरण					
	पढ्ने वातावरण नभएको	विद्यालय टाढा हुनु	शिक्षाको महत्व नबुझ्नु	आर्थिक अवस्था कमजोर हुनु	अन्य	जम्मा
१	२८	३२	६५	१३१	७५	३३१
२	३	४	७५	८९	५२१	६९२
३	७२	६	४२०	५३६	३५	१०६९
४	७६	२५	८९	११३	२२६	५२९
५	३	२४	५२५	४०८	२४५	१२०५
६	२८०	१	८०	१८९	९	५५९
जम्मा	४६२	९२	१२५४	१४६६	११११	४३८५

खेलमैदान, पिकनिक तथा मनोरञ्जन स्थल सम्बन्धी विवरण

वडा नम्बर	स्थलको नाम	उपयोग	क्षेत्रफल/आकार (कठ्ठा)	स्वामित्व	आम्दानी (वार्षिक रु)	सेवाग्राही/आगन्तुक संख्या (वार्षिक)
३	हलवलडोली	खेलकुद	१० कठ्ठा	सार्वजनिक	-	-
५	छग्रहवा	खेलकुद	१२ कठ्ठा	सामुदायिक	-	-
५	गोहना	खेलकुद	१० कठ्ठा	सार्वजनिक	-	-

व्यावसायिक खेलाडीको विवरण

गाउँपालिका भित्र जिल्लास्तरका १८ देखि ३२ वर्ष उमेर समूहका व्यवसायीक खेलाडीहरु रहेका छन् । यस्ता खेलाडी बस्ने बस्ती, खेलाडीको नाम, लिंग, उमेर, खेलको नाम, खेलाडीको स्तर र पाएको सम्मान वा पुरस्कार सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २: व्यवसायिक खेलाडीको विवरण

वडा नम्बर	खेलाडीको नाम	लिंग	उमेर	खेलको नाम	खेलाडीको स्तर	पाएको सम्मान वा पुरस्कार
३	कलिमुद्दीन खाँ	पुरुष	१८	क्रिकेट	जिल्ला स्तर	रु. १०००० पुरस्कार
५	चक्रवर्त रोक	पुरुष	२२	जुडो	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	विमला कुवर	महिला	२०	जुडो	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	प्रेम क्षेत्री	पुरुष	२३	फुटबल	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	भुमिका खडका	महिला	१८	जुडो	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	दिलमाया एरी	महिला	१८	जुडो	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	निर्दोष चलाउने	पुरुष	२२	जुडो	क्षेत्रीय स्तर	गोल्ड मेडल
५	यम ब.बहाथोकी	पुरुष	२२	फुटबल	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	निर्मला जि.एम	महिला	२१	जुडो	जिल्लास्तर	गोल्ड मेडल
५	निम बहादुर हमाल	पुरुष	२०	फुटबल	क्षेत्रीय स्तर	गोल्ड मेडल
६	सुमित राना	पुरुष	३२	सितोरिया कराते	क्षेत्रिय	तेश्रो
६	सेयोग डांगी	महिला	१०	सितोरिया कराते	जिल्ला स्तरिय	दोश्रो
६	युव राज सिंह थापा	पुरुष	१२	सितोरिया कराते	जिल्ला स्तरिय	दोश्रो
६	दितम भण्डारी	पुरुष	१३	सितोरिया कराते	जिल्ला स्तरिय	तेश्रो

बत्ती बाल्ने इन्धनको प्रयोगको आधारमा घरपरिवार

यस क्षेत्रमा बत्तीको लागि उपयोग गरिने इन्धनको रूपमा विजुली, मट्टितेल, बायो ग्याँस, सोलार लगायत रहेका छन् । जस मध्ये सबै भन्दा बढि ५१०४ अर्थात ६१.६६ प्रतिशत घरपरिवारले विद्युत र २७.९२ प्रतिशत घरपरिवारले अर्भै मट्टितेल उपयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी अन्य विवरण देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

बत्ती बाल्ने इन्धनको प्रयोगको आधारमा घरपरिवार

वडा नं.	बत्तीको प्रमुख स्रोत अनुसार घरपरिवार संख्या					
	विद्युत	मट्टितेल	गोबर ग्याँस	सोलार	अन्य	जम्मा
१	५२०	७९०	२	१३२	३२९	१७७३
२	१०३५	६५४	२	३२	१४३	१८६६
३	७३०	२६२	२७	४	५५	१०७८
४	६१७	८९	१	११	७९	७९७
५	१२४८	१७०	२	१२	६५	१४१२
६	९५४	३४६	०	३	४८	१३५१
जम्मा	५१०४	२३११	३४	१९४	७१९	८२७७
प्रतिशत	६१.६६	२७.९२	०.४१	२.३४	८.६९	१००.००